

BELDİBİ, BELBAŞI MEZOLİTİĞİ VE DİĞER MEZOLİTİK BULUNTULARLA OLAN MÜNASEBETLERİ

Dr. Enver BOSTANCI

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Paleoantropoloji
Kürsüsü Doçenti

Şimdiye kadar Anadolu'da mezolitik diye isimlendirilen kültürler dört bölgeye inhisar etmektedir¹. Bu bölgeler şunlardır: Akdeniz sahilinde Antalya vilâyeti çevresi, Karadeniz sahilinde Samsun çevresi, Orta Anadolu'da Burdur gölü çevresi ile Ankara çevresi ve Güney doğu Anadolu'da Gaziantep ve Diyarbakır vilâyetleri çevresidir².

Kültürlerin ehemmiyet derecesi dikkate alınırsa o zaman bu bölgelerin en önemlisi Güney Anadolu'da Ak deniz sahilinde bulunan Antalya vilâyeti çevresidir³. Bilhassa Antalya çevresinde bulunan Beldibi ve Belbaşı kaya sığınaklarından çıkan mezolitik kültürler stratigrafik ve morfolojik yönlerden iyi bilinmektedir⁴. Bu kaya sığınaklarında mezolitik üst paleolitik kültürlerini takip etmektedir⁵. Dolayısıyla mezolitik tabakaların nisbi jeolojik yaşlarında bilinmektedir.

1 Coğrafyacılar Türkiyeyi yedi büyük bölgeye ayırmışlardır. Karadeniz bölgesi, Marmara bölgesi, Batı Anadolu bölgesi, Akdeniz Bölgesi, Orta Anadolu bölgesi, Güney Doğu Anadolu bölgesi ve Doğu Anadolu Bölgesi. Bu bölgelerde iklim farkları mevcut olduğu gibi bitki örtüsü ve arazi yapısı itibarı ile de büyük farklar göstermektedir. Mezolitik devrin insanları anadolunun farklı bölgelerinde yaşadıklarına göre kültürlerinde de bazı farkların olması tabii görülmelidir. Yalnız iklimle alakası mümkünse verese materyal mahduttur.

2 Bölgelerde keşfedilen mezolitik buluntular için aşağıda gösterilen literatüre bak. Kökten, 1941, Sa. 121 - 124; Kansu, 1944 sa. 673 - 683; Çiner, 1958, sa. 126; Bostancı, 1959, sa. 129 - 178; Bostancı 1962, sa. 233 - 292; Kansu 1952, sa. 381 - 390; Kökten 1959 sa. 9.

3 Antalya çevresinde Beldibi ve Belbaşı mezolitik buluntuları etrafı bir şekilde neşredilmiştir. Bostancı, 1959, sa. 131 - 151, plâte, III, VI, VII, VIII, XII, XV; Bostancı, 1962, sa. 233 - 292. Aynı bölgede araştırmalar yapan Kökten ve Karain çevresinde mezolitik bulunduğunu söylemekte ise de bu materyal henüz detaylı neşredilmemiştir. Bu mezolitik istasyonların bölgedeki münasebetleri hakkında fazla bir şey söyleyecek durumda değilim.

4 Bostancı, 1959 sa. 129 - 178;

Bostancı, 1962, sa. 233 - 292

5 Beldibi üst paleolitik kültürleri kısaca 1959 raporunda neşredilmiştir. Bostancı 1959, sa. 151 - 157. Daha geniş bir çalışmaya yakında neşredilecektir. Beldibi üst paleolitikte tipik özellikler göstermektedir.

Mezolitik olarak isimlendirilen İç Anadolu'da Burdur gölü çevresinde bir istasyon, Ankara çevresinde bir istasyon ve Karadeniz sahilinde Samsun çevresinde bir istasyon bulunmuştur. Bu yerlerde yalnız mikrolitik endüstri çıkmıştır fakat morfolojik ve stratigrafik durumları belli değildir⁶. Bu endüstrilerde hakiki mikrobürinler ve geometrik formlar bulunmadığı için şimdilik ayrı bir mezolitik gurubu olarak mütelaâ edilmelidirler. Güney doğu anadolu'da Gaziantep çevresinde bulunan mikralitler satıh buluntularıdır ve şüpheli olarak mezolisiğe ait olabileceği zannedilmektedir⁷.

Son yıllarda Prof. Dr. Braidwood ve arkadaşlarının Güney doğu Anadolu'da neolitik ve mezolitik üzerindeki araştırmalarının sonuçlarını merakla bekliyoruz⁸. Prof. Bradwaad Diyarbakıra yakın Ergani çevresinde Çayanü ismi verilen yerde Preseramik seviyesi tespit etmiştir. Carban 14 mütoduna göre bu seviyenin yaşının 8500 sene eski olduğu tesbit edilmiştir. Bu taş endüstrinin Jorma tipinde olduğu bildirilmektedir. (Watson 1965 sa. 63). Anadolu'da araştırmalar geliştikçe ve bu sahada çalışan elemanlar arttıkça yeni bazı mezolitik kültürlerin meydana çıkması mümkündür.

Anadolu'da Mezolitik buluntuların tarihçesi ve karakterleri

Anadolu'da ilk mikrolitik endüstri yatağı 1938 de Burdur gölü yakınında Prof. Dr. Herbert Luis tarafından bulunmuştur⁹. Prof.

6 Kansu 1944, sa. 673 - 683.

Kökten 1941, sa. 121 - 124

Kansu 1952, sa. 3 - 9

7 Paleoantropoloji kürsüsü Asistanı Dr. Refahat Çiner Gaziantep çevresinde yaptığı prehistorik araştırmaların neticelerini neşretmiş ve bu bölgede Alt orta ve üst paleolitikte ait örnekleri satıhta bulmuştur. Bunlar arasında bulduğu işlenmiş mikrolitlerinde az bir ihtimalle mezolitiğe ait olduğunu söyleyebilirim diyor. Çınar, 1958 sa. 129.

8 Profesör Braidwood'ın Güney - Doğu anadoludan toplayıp İstanbul üniversitesine getirdiği ve üzerinde çalıştığı malzemenin bir kısmını görmüş bulunuyorum. Bu materyalden bazılarının geometrik mikralitler ihtiva etmesi güney - Doğu anadolu'da mezolitik grupların yaşamış olduğunu göstermektedir. Prof. Braidwood bu malzemeyi bana göstermiştir. Bu vesile ile burada teşekkür etmeyi bir vazife telâkki ederim. Prof. Braidwood'a göre Çayanü endüstrisinin de daha ziyade jorma anacsi bulunduğunu bildirmiştir. Wootsen bu bilgileri özel olarak temin ettiğini kaydetmektedir. (1965 Sa. 63)

9 Kansu, 1944, sa. 673,

Louis bu bölgede coğrafya araştırmaları yaparken demir yolu tarafından kesilmiş bir tepcük dikkatini çekmiş ve yaptığı tetkik sonunda buradan bazı mikrolitler toplamıştır. Mikrolitleri o zaman tetkik eden Alman Arkeoloji Enstitüsü direktörü Dr. Kurt Bittel şu fikirde olduğunu bildirmiştir: Burdur gölünün batı kısmındaki kum tepesi üzerinden toplanan mikrolitler tipolojik bir sınıflama yapmağa yetecek kadar karakteristik değildir¹⁰. Dr. Kurt Bittel bu görüşünde haklıdır. Bu mikrolitler neolitikte ait olabileceği gibi mezolitikte de ait olabilirlerdi. Bu istasyonda dikkatli bir araştırma yapılması gerekiyordu. Çanak çömleğinde bulunmadığı bu kum tepesindeki mikrolitler hakikaten mezolitik midir? Bu sorunun cevabını verecek bir araştırma yapılmadığı için, bulunan mikrolitlere göre Prof. Dr. Şevket Aziz Kansu buranın mezolitik bir kültür ihtiva ettiğini kabul etmeğe taraftar olduğunu bildirmiştir¹¹.

Burdur gölü eski yatağının kıyısında olduğu bilinen bu kum tepesi Baradız tren istasyonuna yakındır. Kansu burada bulunan mikrolitlerden on örnek makalesinde çizerek göstermiştir. Bu örnekler arasında mezolitikte karakterize edecek tipler yoktur. Bu aletlerin üst paleolitikte hiç bir safhasını karakterize edecek nitelikte olmayışı sebebiyle benimde ayrıca dikkatimi çekmiştir.

Antalya bölgesinde yapmakta olduğum kazılardan dönerken bu mikrolitik kum yatağına da uğradım ve kısa bir zaman içinde bazı mikrolitler topladım. Bunlar arasında, küçük yangolar üzerine yapılmış kazıyıcılar (scrapers) da bulunuyordu. Bu kısa zaman içinde Mezolitikte karakterize eden hakiki mikro bürün'lerle geometrik formlar gösteren mikrolitlere rastlayamadım. Yalnız şunu söyleyebilirim ki mikro kazıyıcılar (Scrapers) Beldibi mezolitikte CI tabakasının en üst katlarında bulunan mikrolitik kazıyıcılara çok benzemektedirler ve bir mezolitik tradisyon sezilmektedir. Burda metodik bir kazı yapılarak meseleyi halletmeli ve bu mikrolitik istasyonun morfolojik ve Stratigrafik durumunu çözmelidir¹².

Baradız mikrolitik istasyonunda tipik mezolitik aletlerin bulunması ihtimali vardır. Muhakkak ki göl bu kum tepesi üzerinde oturan insan-

10 Kansu, 1944, sa. 673.

11 Kansu, 1944, sa. 677.

12 Prof. Şevket Aziz Kansu anadoluda mezolitik kültür adlı makalesinde bu bölgeye giderek etrafta bir tetkik yapacağını ve meseleyi daha etraflı olarak aydınlatacağını yazmıştır. Fakat bu mesele ile ilgili yeni bir araştırma neşretmemiştir.

ların yaşadığı devrede, pek yakınlarda bulunuyordu¹³. Fakat bu gölde balık yaşamadığı içinde avcılığa müsait değildir. Mezolitik devirde de bu durumun farklı olacağı düşünülemez. Çünkü Suda canlıların yaşamasına müsait olmayan minaraller vardır.

Barandız mikrolitik istasyonuna yakın sayılabilecek İnönü mağaralarında üst paleolitik bulunmuştur¹⁴. Bölge prehistorik devirlerde bir iskân sahası olmuştur. Mezolitik devir insanları da bu bölgede yaşamıştır. Fakat bunların tam edevrini ispat edecek materyal ele geçmemiştir.

Orta Anadolu'da diğer bir mezolitik olduğu kabul edilen mikrolitik endüstri Ankara yakınında Macun çayı ismi ile anılan suyun sekilerindeki graviyelerde bulunmuştur. Ozansoy Macun çayının graviyeleri içinde bine yakın mikrolit toplamıştır. Bunlar içinde tipik mezolitik numunelerin bulunduğu kaydedilmektedir¹⁵. Yapılan neşriyata resim veya şekil konmadığı için bulunan aletlerin nevi hakkında bir fikrim yoktur. Yalnız mikrolitler arasında bulunan 20 den fazla pigma bürünlerin bulunması ile bu istasyon Kansu ve Ozansoy tarafından mezolitiğe ait olduğu yazılmıştır¹⁶. Macun çayının mezolitik bir saha olup olmadığı tetkike değer. Bu istasyon mezolitiğin hangi safhasına tekabül ettiğini gösterecek belgeler elde yoktur. Çünkü hakiki geometrik mikrolitlerle hakiki mikro bürünlere tesadüf edilmemiştir. Bu tip istasyonların yaşı ve morfolojik seviyeleri açıklanmaya kadar fazla birşey söylemek mümkün değildir.

Karadeniz bölgesinde Samsuna çok yakın bulunan Fındıcak vadisinde bir kaya sığınağında bulunan mikrolitik endüstrisinde mezolitiğe ait olduğu kabul edilmektedir¹⁷. Bu mezolitik kaya sığınağı 1940 yılında Kökten tarafından keşfedilmiş ve kazısı yapılmıştır. Kansu bu mezolitik devrin mikrolitlerinden örnekler vererek izahlarını yapmıştır. Bu çizilmiş bulunan örnekler tetkik edilecek olursa küçük bir lâmin ucunda bir bürün yapılmış aletle (Sa. 67B. Şekil 2 No. 67B) bir yonga

13 Louis, 1938 Sa. 273.

Kansu, 1946 Sa. 673.

14 İnönü Mağaraları Ş. A. Kansu, M. Şenyürek ve K. Kökten tarafından kazılmıştır. Çıkan materyalin orijinal devrine ait olduğu kaydedilmektedir. Bilhassa kapalı'nın en önemlilerinden olduğu bildirilmektedir.

Kansu, 1945, Sa. 282 - 285.

15 Kansu, ve Ozansoy 1952 Sa. 282.

16 Kansu, ve Ozansoy 1952 Sa. 290.

17 Kansu, 1944. Sa. 677, Sa. 67B Şekil 2; Sayfa 679 şekil 3; Sa. 680, Şekil, 4.

üzerine yapılmış uç kazıyıcı (end scraper) tipik aletlerden sayılır, fakat mezolitiği karakterize etmesi için yeter sayılmaz. Kazıyıcılar üst paleolitik karakterdedirler. Diğer mikrolitler şekilsiz olup küçük lâmlarla, yangalardan (flake) ibarettir. Ekseriya bu tip mikrolitler mezolitikte görülmekle beraber mezolitik olduklarını tesbit etmeğe yeter belgeler değildir. Bu mezolitiğin morfolojik ve Stratigrafik durumu katı olarak belli değildir. Bu endüstri arasında geometrik mikrolitler ve hakiki mikro bürünler bulunmamıştır. Bilhassa mezolitiği karakterize eden hakiki mikro-bürünlerin ve geometrik formların bulunmaması sebebiyle bu mezolitiği de Baradız ve macun çayı mikrolitik kültürleri arasında mütelea etmek gerekir. Burası bir mezolitik istasyonsa, neden mezolitiği karakterize eden aletler bulunmamıştır? Bu soru henüz açıkta kalmaktadır!

Beldibi mezolitik buluntuları ile mukayese edilecek örneklerin bulunmuş olması, Tekeköy Fındıcak vadisi mezolitiğini yaşlandırmak mümkün olmamaktadır. Şu halde Burdur çevresi, Ankara çevresi ve Samsun çevresi mikrolitik endüstrileri mezolitiğe aittirler fakat tipik kültürler değildir. Bu kültürlerin yataklarını yeniden gözden geçirmek lâzımdır.

Şimdiye kadar sayılan mezolitik istasyonlarda bulunan mikrolitik Lâmlar, (Blades) yangalar, (Flakes) bir kazıyıcı (Seraper) ile bir kaç minik bürün Beldibi ve Belbaşı mezolitiği ile mukayese imkânlarını vermedikleri gibi diğer orta doğu mezolitik kültürleri ile de mukayesesi mümkün olmamaktadır. Halbuki Beldibi ve Belbaşı mezolitik aletleri hem orta doğu ve hemde avrupa mezolitik buluntuları ile mukayese edilebilmiş ve morfolojik benzerliklerle stratigrafik münasebetler kurulmuştur.¹⁸ Şu halde Burdur gölü çevresindeki Baradız mezolitiğinde, Ankara çevresindeki Macun suyu mezolitiğinde, Samsun çevresindeki fındıcak vadisi mezolitiğinde, henüz mezolitik olduklarını gösteren tipik aletler bulunmamıştır.

Akdeniz Bölgesinde Antalya çevresinde paleolitik devrelerin muhtelif safhalarını ihtiva eden Karain mağarası vardır¹⁹. Bu mağaraya yakın Öküzini, Çarkini mağaralarında da üst paleolitik ait materyal

18 Bostancı, 1959, Şa. 145 - 151.

Bostancı, 1962, Şa. 233 - 292.

Bostancı, 1964, Şa. 21 - 31.

19 Kökten, 1963, Şa. 59 - 86.

elde edilmiştir. Karainde ilk sondaj 1946 da yapılmış ve diğer mağaralardaki çalışmalarda bunu takip etmiştir. Karainde kazılar halen devam etmektedir.

Karainde 1946 dan 1955 e kadar yapılan kazılarda ve elde edilen neticelere göre mezolitik bulunmamıştır²⁰. Kökten bu hususta şöyle kaydetmektedir: "Üst palçalitik sonu ile madenler çağı ve neolitik seviyesi arasında orta taş devri yani mezolitiğin bulunmaması dikkati çeken olaylar arasındadır. Bu mağaranın başka bir köşesinde mezolitik izlere tesadüf edilecek midir? Edilmediği takdirde Anadolu'da mezolitik olarak açıklanan buluntuların durumu ne olacaktır? gibi yeni meseleler de ortaya çıkmaktadır"²¹. Bu bilgiler verildiği zaman Karainde tam stratigrafi meydana çıkarılmış ve izah edilmiş bulunuyordu²². Kökten Karainde kazılarına devam etmiş ve 1957 de neşrettiği bir makalesinde ise şöyle kaydetmektedir²³: "Üstteki üçüncü orinyasiyen bir fasıla göstermeden tedricen mikrolit endüstriye dönmektedir. Mezolitiğe uyan bu yeni kültür kesitimizde hariç tutulan blokların içine kadar devam etmektedir ve bazı yerlerde mağaranın duvar ve tavanlarına kadar kaynaşmış olarak görülmektedir. Minik taşlardan (Mikrolit) ibaret olan bu kültür burada üçüncü orinyasiyenin devamından başka birşey değildir²⁴. Burada da Kökten bir mezolitik kültüründen bahsetmektedir fakat geometrik mikrolitlerle hakiki mikrolitbürünlere tesadüf etmediği gibi mezolitiğin arinyasiyenle karışık bir halde bulunduğunu da yazmaktadır²⁵. Kökten 1959 da yaptığı bir neşriyatında şöyle kaydetmektedir: "Antalya'da Karain ve çevresindeki mağaralarda kazılarımıza devam ediyoruz. Karain Öküzini, Çarkini isimli mağaralarda kültür katları arasında taakup bakımından büyük bir uyarlık görülmüştür. İlk seramik katının paleolitik tabakalara istinat edişi ve sınıflanışı gayet açıktır. Bunlardan başka Mezolitik kültürün son üst paleolitik tabakalar içinde orinyasiyenle birlikte bulunuşunda henüz bir değişiklik olmamıştır. Samsun Tekeköy (Fındıcak vadisi) mezolitiğinin bu duruma uyması da ihtimal dahilindedir."

20 Kökten, 1959, Sa. 281.

21 Kökten, 1955, Sa. 281.

22 Kökten, 1954 Sa. 73 - 85. Kökten bu yıllarda tam Karain stratigrafisini elde ettiğini göstermiş ve kültürlerin sınıflandırmasını yapan bir tabloda çizerek bunları göstermişti. Bu tabloya göre orinyasiyen III den sonra neolitik ve kalkeolitik başladığını açığa belirtmiştir.

23 Kökten, 1957 Sa. 5.

24 Kökten, 1957 Sa. 5.

25 Kökten, 1959 Sa. 9.

Karain, Öküzini ve Çarkini mağaralarında tipik aletler nelerdir? Geometrik formlar var mıdır? mikroburlara tesadüf edilmiş midir? neye göre mezolitik dendiği belli değildir. Anlaşıldığına göre Kökten sadece küçük minik yangolarla, lâmların Karain stratigrafisinde bulunması ile bu seviyelerin mezolige ait olabileceğini zannetmektedir²⁶. Orinyasiyen kültürü ile karışık olması sebebiyle burada bir mikro orinyasiyenden bahsetmek mümkün değildir? Aksi halde mezolitik devirle Orinyasiyen devrin aynı zamana tesadüf etmesi doğru bir netice olamaz. Zaten Kökten son zamanlarda bir mikro müsteriyenden de bahsetmektedir²⁷. Anlaşıldığına göre Rust'ın kazılarını yaptığı Jabrud mağaralarındaki mikro müsteriyen ile mikro orinyasiyen meselesi Karainde de mevcuttur²⁸. Kökten bu hususta henüz fazla bilgi vermemiştir. Diğer taraftan, Kökten 1963 yılında neşrettiği bir makalesinde daha evvelki yıllarda, yukarıda aldığımız fikirlere, uymayan görüşler bulunmaktadır. Meselâ bu yazısında Kökten diyor ki: "Magdaleniyen ve neolitik arasındaki kültür seviyelerini avrupada olduğu gibi bulamadık²⁹. Oküzini Çark'ininde de durum aynıdır." Bütün bu ifadeler bize gösteriyor ki Karain, Oküzini ve Çarkini mağaralarında da mikrolitler mezolitik görünüşte olmalarına rağmen esas unsurlar bulunamadığı için bu kültürlerin kökten'in ifadesinden de anlaşılacağına göre mezolitikten de eski bir devreye ait olmaları ihtimali vardır. Kökten Magdaleniyen ile Neolitik arasındaki seviyeleri Türkiye de bulamadık derken Beldibi mezolitiği ile Belbaşı mezolitik kültürlerini dikkate almamış olduğu anlaşılmaktadır³⁰. Beldibi ve Belbaşı mezolitik istasyonları Karain ve çevresine çok yakındır ve aynı bölgede bulunmaktadır. Belbaşı ve Beldibi buluntuları ile Karain, Oküzini ve Çarkini buluntuları ile mikayese yapılmadan böyle bir neticeye ulaşılmıştır. Beldibi ve Belbaşı hem morfolojik ve hem de Stratigrafik ba-

26 Kökten, 1959, Sa. 9. Kökten çalışmaların neticelerini hulusa ederken mezolitik için gerçek ve kesin hudut henüz çizilememiştir. Karainde hafif kesin bir alt, orta ve üst paleolitik orinyasiyenin bulunduğu de bildirmektedir.

27 Kökten, 1963, Sa. 68. Kökten bu yazısında yine mikrolitik endüstriye temas ederek şöyle kaydetmektedir. Her mikrolitik mezolige ait olabileceğini söylemek doğru değildir. Karain bunu ispat etmiştir. Karainde orta paleolitikin üst kısmında işlenmiş mikrolitlere rastlanır.

28 Rust, 1950, Sa. 49, 54, 94.

29 Kökten, 1963, Sa. 68.

30 Bostancı, 1959, sa. 145, 151.

Bostancı, 1962, Sa. 233 - 292.

Bostancı, 1964, Sa. 21 - 31.

kımdan mezolitik olduğunu ispat etmiştir ve bu kültürler Avrupada olduğu gibi Magdaleniyen Seviye ile Neolitik seviye arasında bulunan kültürlerden Sovateriyen ve tardenovaziyen kültürleri ile olan morfolojik benzerliklerde gösterilmiştir³¹.

Profesör Kökten bir yazısında geometrik taş aletler avrupa mezolitine aittir diyor ve geometrik formda aletlerin Karainde üst paleolitikte bulunduğunu kaydediyor³².

Bunun için çizmiş olduğu tablo 8 c de misaller gösteriyor. Bu tablonun altında da bu aletlerin Aurignacien III ve IV e ait olduğu kaydediliyor. Çizilmiş bulunan bu tabloya bazı mikrolitik lām ve yonga larda konmuştur. Bunlar arasında geometrik formlarda olan bir iki mikrolit çizilmiştir. Fakat bunlarda görülen işleme Beldibi ve Belbaşı geometrik mikrolitlerinde ve benzer istasyonlarda bulunan örneklerde olduğu gibi değildir. Mezolitigi karakterize edecek geometrik mikralitlerden olmadığı açıkça müşahede edilir. Şu halde bu bir kaç mikralitin mezolitigi karakterize edebileceği düşünülüyorsa bu کافی değildir. Çizilen aletler form ve yapı bakımından da orinyasiyen II olarak gösterilen numunelerden farksızdır. Görülüyorki Karainde mezolitik görünüşte olduğu kabul edilen orinyasiyen III ve IV seviyelerinde bulunan geometrik formlar teknik bakımdan mezolitigin mevcudiyetini teyid edici mahiyette değildir. İşlenmiş geometrik formlar çğer bulunmamış ise yalnız mikro yongalardan ibaret olan ve şekil bakımından geometrik formları andıran bu iki üç alet hakiki geometrik mikrolitlerden değildir³³. Şu halde bu örneklerle üst paleolitikte geometrik formlar vardır diye bir sonuca ulaşmak yeterli görülüyor. Hakiki geometrik formların tarifi de yapılmadığına göre bu hususta daha fazla bir şey söylemek mümkün değildir. Sonuç olarak verilen bilgilere göre Karainde Beldibi ve Belbaşı mezolitigine benzeyen bir mezolitik var mıdır, henüz belli değildir! Beldibi ve Belbaşı mezolitigine ait ka-

31 Bostancı, 1959, Sa. 147.

Bostancı, 1962, Sa. 241, 266.

32 Kökten, 1963 Sa. 67.

33 Kökten, 1963 Sa. 83. Tablo 8 c deki tabloda gösterilen aletler her hangi bir Mezolitik seviyeyi ispat edemez. Çünkü çizilen aletler alâlade mikrolitlerdir. Üst Paleolitikin her safhasında bulunabilir. Bu buluntularla Karain üst seviyelerinde mezolitigin orinyasiyenle beraber karışık olduğu bildirilmektedir. Geometrik şekil gösteren iki alet tablo C de görülüyorsa da bunların hakiki lunete veya üçgen formlar olmadıkları ve her hangi bir işçiliğinde bulunmadığı anlaşılmaktadır.

rakteristik aletler gösterilmiştir ve aletler pek boldur, şüpheye sebebiyet verecek bir durum arzetmemektedir³⁴.

Karain mikrolitlerinin özellikleri tarif edilmediği için orinyasiyenle karışık bir mezolitğin bulunup bulunmadığı hakkında açık bir fikir elde etmek mümkün olmamıştır. Bu yönden Kökten'in bahsettiği mezolitik hakkında fazla malumat verebilecek bilgiye sahip değilim. Kökten mikrolitlerin muhakkak mezolitğe ait olamayacağı da söylediğine göre karakteristik örnekler vererek Karain, Çarkini ve Oküzininde mevcut kültürleri daha açıkça izah ederse, bize mukayese imkânlarını vermiş olacaktır. Karain ve çevresi mağaraları Beldibi ve Belbaşına takriben 50 km. mesafededir. Mezolitik halkların kullandığı özel aletler vardır. Mezolitik istasyonların hepsinde bu aletlerden örnekler bulunduğuna göre eğer, mezolitik Karainde bulunsaydı bu örneklerden bazılarının ele geçmesi icap ederdi. Beldibi ve Belbaş mezolitğinde geometrik formların en güzel örnekleri bulunmuştur. Bunların yanında hakiki mikrobürünlerde vardır. Kökten bunlardan hiç bahsetmemektedir. Karain 1946 dan 1967 ye kadar devamlı olarak hafredilmektedir. Halen mezolitik problemi açıkta kalmıştır.

Beldibi ve Belbaş kültürleri neşredildiği için Kökten'in kazılarını yaptığı mağaralarındaki mezolitik problemini kat'i olarak haletmesi beklenirdi. Kanaatimce, Samsun Tekeköy Fındıcak vadisi mezolitği, Burdur gölü yakınında Baradız mezlitği ile Ankara Macun çayı mezolitği gibi, Karain, mezolitğide morfolojik ve Stratigrafik bakımdan açık bir fikir vermemektedir³⁵. Bu durumu yine ancak Kökten'in çalışmaları aydınlatabileceği için ben burada Beldibi ve Belbaş mezolitğini izah etmekle iktifa edeceğim.

34 Bostancı, 1969, Sa. 169 VI, Sa. 170 tablo VII; Bostancı 1962 sa. 281 levha III, sa. 282 levha IV, Sa. 283 levha V, Sa. 284 levha VI, Sa. 285 levha VII, Sa. 286 Levha VIII; VIII; sa. 287 levha IX; Sa. 288 levha X, sa. 289 levha XI; Sa. 290 levha XII ; sa. 291 levha XIII; sa. 292 levha XIV.

35 Kökten'e göre Mezolitik halen memleketimizin için bir problemdir. Şimdilik üst paleolitik safhanın bir kısmı olarak görülmektedir diyor. Kökten 1963 sa. 71. Bu problem Beldibi ve Belbaş mezolitğinin bulunup ile halledilmiştir. Bu istasyonlar Mezolitğinin bütün karakteristik aletlerini vermiştir. Aynı zamanda mezolitğinin önemli sahifalarını ihtiva etmektedir ve bu kültürü üst paleolitik kültürleri takip eder. Karain de mezolitik halen bir problemdir. Aynı zamanda Baradız, Tekeköy, Ankara çevresinde Macun çayı mezolitiklerinde halen bir problem olarak durmaktadır. Fakat Beldibi ve Belbaş bu problemlere ışık tutmaktadır.

Beldibi Mezolitöği (Beldibiyen III, IV)

Beldibi Antalya'nın batı sahili üzerinde bulunmaktadır. Sahilden 2 km. içerde olup Antalya'dan 48 km. kadar uzaktadır³⁶. Beldibi kaya sığınağının bulunduğu sahaya kumbucağı denmektedir. Burada bir miktar düzlük arazi kumludur, burası bir zamanlar muhtemelen monasterian deniz yatağını teşkil ediyordu. Beldibi kayasıığı sahilden yüz metre kadar içerde ve 25 metre yüksektedir³⁷. Burası denize doğru uzanan kalker kayalıkların dibine ratlar.

Beldibi kaya sığınağı iki kısımdan ibarettir. Birinci kısmı yerden yüksekliği 12 metre olan yukardaki mağaradır ve çıkılması oldukça güçtür. Bu mağara yalnız Beldibi seviyesi B Neolitik zamanında muhtemelen vahşi hayvanlardan korunmak veyahut düşmanlarından saklanmak için kullanılmıştı. Bu mağaranın iç kısmında en geniş yeri beş ve yüksekliği 3,5 metre olup uzunluğu da 4 metredir³⁸. Mağarada kırmızı renkte 120 cm kalınlıkta bir dolgu tabakası bulunmakta idi ve bunun bir kısmı köylüler tarafından kazılarak aşağıya atılmıştır bu dolgu tabakası yukardan gelen sularla meydana gelmiş olduğu anlaşılmaktadır. Toprak çok kırmızıdır ve Beldibi stratigrafisinde B ile C1 tabakaları arasında bulunan plüvial devrede bir kısmının doldurulmuş olduğu tesbit edilmiştir³⁹.

Kaya Sığınağının ikinci kısmı kayaların kaide kısmında bulunan mağaradır. Bu mağara beş metre kalınlıkta çakıl kum tabakası ile doldurulmuştur. Mağaradaki kum tabakasının en üst seviyesi denizden 30 metre yüksekte bulunmaktadır. Bu seviye akdenizde tyrrhenian transgression'nuna aittir⁴⁰. Beldibi mağarasındaki bu kum depozitlerinin ve kaya sığınağının duvarlarındaki yuvarlak deniz çakıllarının

36 Bostancı 1959 sa. 131

37 Bostancı 1959, 88, 132.

38 Bostancı, 1959, Sa. 132 ve 145 not 51. Bu mağaradan denize doğru pek güzel bir manzarası vardır. Bu mağarada bulunan kırmızı renkteki depozit köylüler tarafından para bulmak gayesi ile aşağıya atılmıştır. Bu mağaranın dolgu tabakası yukardan gelen sular vasıtası ile doldurulmuştur. Kurak zamanlarda da neolitik adamları çıkıp oturmuşlar ve burada mikrolitik endüstri ile çanak çömlek bızakmışlardır.

39 Beldibi stratigrafisinde seviye B2 ile C1 arasında 20 cm kalınlıkta bir tabaka tesbit edilmiştir. Bu tabakanın yapısı ile yukarıdaki mağarada bulunan tabaka yapısı bir birine benzemektedir. Bu tabaka bir plüvial devrede meydana gelmiştir. Bak. Bostancı 1959, sa. 147.

40 Zeuner, 1958, sa. 128. Zeuner'e göre Tyrrhenian I seviyesi Mindel Riss buzul arasına tesadüf etmektedir. Furan 1951 sa. 62 ve 83.

Tyrrhenian I denizinin bıraktığı materyal olması kuvvetle muhtemeldir. Güney Anadolu'da Hatay çevresinde Samandağna yakın olan Mağracık köyündeki Kazılarını yaptığımız Mağara I de levallaiso-Musterian kültürü altındaki 5 metreden daha fazla kalın olan deniz kumunun en üst seviyeleri keza Tyrrhenian I Ttransgressian'una ait olduğu anlaşılmıştır⁴¹. Birinci mağara sahile yakındır ve deniz kumu tabakalarının en üst seviyesi bu günkü deniz seviyesinden 35, metre yüksekliktedir⁴². Bu kumlarda bulunan *Rotalia papillosa* fosilinin kumların Kuaterner olduğunu teyit etmiştir⁴³. Aynı zamanda Erol bu çevrenin deniz şekillerini tetkik etmiş ve yayınladığı kitabında, birinci mağaranın kültür tabakarı altındaki kumların Tyrrhenian safhasına ait olması lâzım geldiği sonucuna varmıştır⁴⁴.

Bu neticelerden başka Türkiye deniz şekilleri hakkındaki çalışmalara gör de Tyrrhenian seviyeleri 25 ile 40 metre arasında değişmektedir. Pınar'ın bu müşahedesini Lübnan'da Fleisch'in çalışmaları teyit etmiş ve burada tyrrhenian I seviyesinin 35 metre olduğunu Fleisch tesbit etmiştir; yalnız Erol'a göre Samandağ çevresinde bu seviyeler daha fazla farklar göstermekte ve Tyrrhenian I seviyesinin 35 - 50 metre arasında değiştiğini tesbit etmiştir⁴⁵. Zeuner'e göre de tyrrhenian I seviyesinin ortalama yüksekliği 32 metredir⁴⁶.

Bu esaslara göre Beldibi mağarasındaki kumlu tabaka ile Beldibi kaya sığınmasının duvarlarındaki çakıl taşlarının 25 - 30 metre deniz seviyesinden yüksekte olması bu kalıntıların tyrrhenian I transgressian'nuna ait olduğunu gösterir. Bu da bazı araştırmacılara göre Mindel

41 Şenyürek ve Bostancı, 1958. ss. 162, 163, 164. Samandağna yakın olan diğer mağaralarda da deniz kumuna tesadüf edilmiştir. Bu mağaralar farklı seviyelerdedir. ve hepside farklı deniz seviyeleri ile alakalıdır. Bak. Erol. 1963 ss. 32 - 49; ss. 74, 80, 81.

42 Şenyürek ve Bostancı, 1958 ss. 162.

43 Birinci mağaranın kum tabakalarından aldığımız örnek fosiller hakkında Prof. Dr. Livio Trevisan bir rapor vermiştir. Bu rapora göre *Rotalia papillosa* dördüncü zamanda zamanımıza kadar yaşadığı belirtilmektedir. Bak. Şenyürek ve Bostancı 1958, ss. 167 - 169.

44 Prof. Dr. Oğuz Erol Mağracık köyü çevresindeki paleolitik kültürleri ihtiva eden mağaraların deniz kumları ile etraftaki şekiller arasında mukayeseli bir çalışma yapmıştır. Erol'un bu detaylı çalışmaları bu bölgedeki deniz şekilleri hakkında en son bilgileri ihtiva etmektedir. Elde ettiği mukayeseli sonuçlar fasıl delillere dayanmakta, aynı zamanda bölgenin jeolojisi ve geomorfolojisi hakkında da geniş bilgi verilmektedir. Erol 1963 Sa. 1 - 110. Ayrıca Birinci Mağaranın paleolitik kültürleri içinde Bak. Şenyürek ve Bostancı 1958 ss. 171 - 210. levha I - XIV ayrıca Lübnan da 35 metrelik Tyrrhenian I seviyesi için bak. Fleisch 1956 ss. 125.

45 Pınar, 1956. S. 954; Fleisch, 1956 ss. 125; Fleisch 1962 ss. 519; Erol 1963 ss. 33, 74.

46 Zeuner, 1958 ss. 128.

Riss buzul arasına isabet etmektedir. Beldibi kaya sığınağının beş metrelik depositleri altında alt paleolitikün bulunmaması da bu olayı teyit etmektedir⁴⁷.

Beldibi kaya sığınağının kültürlerini ihtiva eden saha yarım daire halinde deniz seviyesinden 25 metre yüksekte bulunmaktadır. Bu küçük terras denize doğru meyillidir ve kaya sığınağı hizasında saha daha geniş bulunmaktadır. Burası oturmağa müsait bir yerdir, güzel bir manzarası da vardır. Bu gün sekinin etrafı çamlarla kaplıdır.

Kaya diplerinde kaya sığınakları çoktur, fakat bunların bir çoğu yol inşaatı sebebiyle yukardan atılan kayalarla dolmuştur. Bu kayaların temizlenmesi de imkânsızdır. Yukarıdan atılan kayalar Beldibi kaya sığınağının sadece çevresini doldurmuştur. Kaya sığınağında esas iskân sahası temiz kalmıştır. Bu temiz kalan sahada yaptığım kazılarda çok enteresan bir stratigrafi tespit edilmiştir⁴⁸.

Beldibinde Mikralitik endüstri ile birlikte Bulunan ilk neolitik materyal (Beldibiyen B₁, B₂; I, II)

Beldibi kaya sığınağının en üst seviyesi kahverengi bir toprakla birlikte, hümüs çam yaprakları ve küçük kalker parçaları ihtiva etmektedir. Bu moloz tabakasını A seviyesi takip etmektedir. A Seviyesi 70 cm kalınlığında bir tabaka olup, klasik devirlere ait muhtelif tipte çanak çömlek kalıntıları ihtiva etmektedir.

Klasik devirlere ait tabaka altında B seviyesi başlamaktadır. Bu tabakanın kalınlığı sığınağın duvar tarafında 80 cm. dir. Bu tabakada çok iptidai formlar gösteren çanak çömlek kalıntıları ile beraber mikrolitik endüstri bulunmuştur. Çanak çömlek çok iptida olup Neolitik tiptedir.⁴⁹

47 Kökten'in Kara in için vermiş olduğu kronolojiye göre bu mağarada Mindel Riss buzul arasında alt paleolitik adamları yaşıyordu. Kökten 1954 sa. 80. tablo I; Beldibini yalnız Orta paleolitik adamlarının arada sırada ziyaret etmiş oldukları anlaşılmaktadır.

48 Bostancı, 1939. sa. 129 - 178 tablo I - XV Beldibi hakkında ilk rapor 1959 da neşredilmiş ve bundan sonraki kazılara ait neşriyat yapılmamıştır. Beldibi Mezolitigine ait bu neşriyat ikinci makaleyi teşkil etmektedir. Bu arada yalnız Beldibinde artistik sanat eserlerine dair bir yazım 1964 de çıkmıştır. Bostancı 1964 sa. 21 - 24 Türkçe ve 25 - 31 İngilizcedir.

49 Bostancı 1959 sa. 146. sa. 167. tablo IV ve V. Bu makalada çanak çömlek formlar çizilmiş ve aynı tabakada bulunan mikrolitik aletlerden örnekler gösterilmiştir.

Mikrolitik aletlerden bir saplı (Stemmed) bıçak, trapez (Trapezes) ve bir adet sırtlı (ridge-backed blade) lâm, yarım ay (Lunate) bifas okucu (Biface tanged point), mikrobürün (microburin) normal tip bürünlerden angle bürün ve bec-de-flüt bürün bulunmuştur. Büyük kazıyıcılar (scrapers) ve bunlarla birlikte çıkan küçük kazıyıcılarda vardır⁵⁰. Alerlerin tekno-tipolojisi alt katlarda bulunan mezolitik ananeye benzemektedir.

Tabaka B üst ve alt kısmı olmak üzere iki bölümden ibarettir. Üst kısmı 53 cm kalınlığında içi siyah renkte olan çanak çömlek (Blakish burnished) parlak bir satha sahiptir. Bu seviyeye B1 demek suretiyle alt kısımdan ayırmak icap eder. Bu seviyede büyük bürünlerle, büyük kazıyıcılar vardır, ve fakat geometrik formlar pek nadirdir. Yalnız iyi yapılmamış küçük mikrolitik aletler bulunmaktadır. Çakmak taşından ibaret olan materyal arasında tazyik metodu (pressure flaking) ile yapılmış neolitik tip aletler yoktur. Mevcut aletlerin tekniğinde mezolitik tradisyon görülür. Bu seviyenin Alt kısmı B2 de geometrik aletler mevcuttur ve neolitik izlerde görülür. Bu seviyeden çıkan çanak çömlek kırmızı renkte (ochre) bir patina ile kaplıdır. Aynı patina (ochre) Çakmak taşları üzerinde de vardır. Bu özellik mikrolitik endüstri ile çanak çömleğin yaşıt olduğunu göstermektedir. Şimdiye kadar edinilmiş ek bilgilere göre mezolitik ananeye sahip olan bu insanlar çanak çömleği burada keşfettikten sonra Beldibini terketmişlerdir. Bu insanlar yarı toplayıcı (Food gathering) yarı avcı ve kısmende çiftçi idiler. Bu insanlar hiç şüphe yokki hayvanları da ehlileştirilmişlerdi. Braidwood⁵¹ da bu seviyede Beldibinde ziraatın ve hayvan ehlileştirilmenin başladığı fikrini ileri sürmektedir⁵¹. Ridge-back tekniği ile yapılmış olan bir kaç sicele-Blades'in bulunması muhtemelen hayvan ehlileştirilmenin ve çiftçiliğin ilk başlangıçları seviye C1 de mevcut olması ihtimalini düşündürmektedir. Garrod Mezolitik seviye olan alt Natufi-yende çiftçiliğin başlamış olması ihtimalini ileri sürmektedir⁵².

En enteresan problemlerden biriside çok iptidai olan Beldibi B seviyesindeki çanak çömleğin yaşı nedir? Stratigrafik duruma göre mezolitik tip mikrolitik endüstri ile birlikte bulunmaktadır. Böyle bir seviyeye haiz bulunan ve daha altında hakkiki mezolitik ihtiva eden seviyelere görede çanak çömleğin eskiliğinden şüphe edilmez. Mella-

50 Bostancı 1959 sa. 146. tablo V.

51 Braidwood, 1962. sa. 121.

52 Garrod, 1957 sa. 226.

art Beldibi çanak çömleği ile çok alâdar olmuş ve bunları yakından tetkik etmiştir. Mallart 1959 raporunda Beldibi çanak çömleğinin, Kızılkaya, Karain, Çarkin, Mersin Çatal Hüyük ve çukurkent neolitiklerinden daha eski olduğunu yazmıştır⁵³. Daha sonra, Çatal Hüyük X ve IX uncu seviyelerinde iptidai çanak çömlek bulan Mellaart, Beldibi ilk çanak çömleği ile mukayese etmiştir ve form bakımından benzerlik bulunduğunu kabul etmektedir⁵⁴. Çatal Hüyük en dip kısmında bulunan iptidai çanak çömleğin ortalama olarak M. Ö. 7000 sene eski olduğu da kaydedilmektedir⁵⁵. Beldibi çanak çömleği için karbon 14 testi yapılmamıştır. Bu sebeple form bakımından mukayese edip bir yaş tayini yoluna gitmek kanaatimce eksik bir iş olur. İptidai formlar ilk defa yapıldıkları zaman bölgeye göre değişik yaşta olabilir. Çatal Hüyük'ün IX ve X uncu seviyelerinde yaşayan halk köy hayatı yaşayan ve çiftçilik yapan bir topluluktur. (village-Farming communities) Bu topluluk ileri bir hayat seviyesine ulaşmıştır. Fakat halen iptidai çanak çömlek yapmaktadırlar. Esasen Çatal hüyük çevresinde ancak çiftçilik yapmasını bilen topluluklar yaşayabilir ve hakiki bir neolitik safhada bulunuyorlar. Tam manası ile gelişmiş bir köy hayatı yaşayan Çatal hüyük halkı, Beldibi B seviyesindeki halktan daha ileri bir safhada buldukları aşikârdır.

Beldibi mezolitik ve Mikrolitik B seviyelerinin karbon 14 metodu ile yaşları tayin edilmedikçe seviye B deki çanak çömleğin yaşını tesbit etmek mümkün değildir. Son zamanlarda çanak çömlek parçalarından elde edilen yeni tarihlleme metodunun Beldibine tatbiki çok enteresan olacaktır⁵⁶.

Çok önemli bir iskân sahası olduğunu öğrendiğimiz Çatal Hüyük neolitik çanak çömleğinin stratigrafik durumu Beldibinde bulunan seviye B den çok farklıdır. Beldibinde ilk seramiğin alt seviyesi kat'i olarak mezolitiklidir. Yalnız B seviyesi ile C1 seviyesi arasında boş bir saha Beldibi pluvial I bulunmaktadır. Bu Pluvial tabaka 20 cm. kalınlığındadır. Beldibi B seviyesinde oturmuş olan neolitik devri insan-

53 Mellaart, 1960 sa. 86.

54 Mellaart, 1963, sa. 45; 1964, sa. 82, 83 tablo 33; sa. 84.

55 Mellaart, 1963 sa. 45.

56 1960 yılı ağustosunda pariste yapılan Beynelmîlîl Antrpoloji ve Etnoloji kongresinde, Carbon metodu ile tarihllemede doğru neticeler elde edilmediği idia edilmiştir. Yeni çanak çömlek parçalarından tarihlleme metodunun ne dereceye kadar doğru neticeler verdiğini tesbit etmek ayrıca çok enteresan bir sonuç olacaktır.

larının nereden geldiklerini ispat edecek delillere sahip değiliz. Mellaart'a göre toplulukların Orta Anadolu'dan Beldibi'ne gelmiş oldukları iddia edilmektedir ve aksinin mümkün olmayacağı kaydedilmektedir⁵⁷. Yalnız şunu söylemek yerinde olur. Beldibi ve Belbaşı mezolitiğinin benzerlerini henüz orta anadoluda bulamadık. Baradız mezolitiği ile olan münasebetleri de pek az veya hiç yoktur. Baradız mezolitiğinin orijini de belli değildir. Antalya çevresinde üst paleolitik kültürleri de vardır ve pek zengindir⁵⁸. Şu halde Antalya çevresinde gelişen paleolitik kültürlerin sonunda bilhassa mezolitik insanların çanak çömleği keşfedecek seviyeye ulaşmış olmaları da düşünülebilir. Orta anadolumdan farklı veya aynı zamanda Çanak çömleği keşfeden toplulukların mevcut olabileceğini bile düşünmek yanlış bir teori olamaz. Beldibi B seviyesinin çanak çömleği yerlidir yani o bölgede yapılmıştır. Çanak çömleğin yapısında kalker deniz kavrularına ait parçacıklar mevcuttur. Beldibi kısa bir süre ile Çanak Çömlek yapmış olan kişiler tarafından işgal edilmiştir. Bu insanlar çoğalınca kendileri için lüzumlu olan açık sahalara göç etmiş olmaları ve yeni köy hayatı kurmuş olmaları aklâ gelmektedir. Şu halde Beldibi Neolitik halkı burada yaşarken etrafta köy hayatı yaşayan topluluklar var mı idi, bunu yeni keşifler ispat edebilir. Stratigrafi bakımından çatal hüyük beldibinden farklıdır. Neolitik toplulukları anadoluda muhakkak obsidian kullanmışlardır. Antalya çevresinde Neolitiğe ait tazyik metodu ile yapılmış aletler aynı sahilde bulunmuştur. Obsidian endüstri çakmak taşı endüstrisine nazaran daha geç bir devreyi temsil etmektedir. Bir gün belki de bir hüyük tabanında geometrik aletlere ve mikrolitik çakmak taşı materyaline de tesadüf edilmesi mümkün olacaktır. O zaman Beldibinde B seviyesi ile mukayese edilebilecek bir devir meydana çıkmış olacaktır. Anadolu'da böyle bir devir bulunmadığı takdirde Beldibi B seviyesinin yaşı mikralitik endüstriye ve mezolitiğe bağlanmış olacaktır. Beldibi mezolitiğinin son safhasında artık neolitik tekniğinin izlerine rastlamak mümkündür. Bilhassa (ok uçlarının) tanged points'lerin (saplı aletlerin) stemmed tools'ların inkişafı bize Beldibi mezolitiğinin son safhasının neolitik safhaya çok yaklaştığını göstermektedir.

57 Mellaart 1964, ss. 84; 1965 ss. 78. Mellaart'ın Beldibi ilk neolitik çanak çömleği ile Çatal hüyük IX ve X cu seviyelerdeki neolitik Çanak çömleği arasındaki benzerlikleri çok enteresan buluyorum. Yalnız bu formlara bakarak bu kültürlerin paralellliğini kabul etmek mümkün müdür? Ben en çok bu noktayı merak ediyorum.

58 Bostancı, 1959 ss. 147 - 158; Kökten ss. 59 - 86.

Her zaman, Akdeniz sahillerinin iptidai insanlar için uygun iklim şartlarına haiz olduğunu düşündüm⁵⁹. Bu bölgeler alt paleolitikten neolitikte kadar tam bir kronoloji vermiştir⁶⁰. Neolitik için ise henüz kesin bir tekâmül safhasını gösteren yerler bulunamamıştır. Fakat şunu da unutmamak icap ederki akdeniz kenarlarında bu hususlara yönelmiş araştırmalarda azdır. Antalya çevresinde ve sahillerdeki hüyükler ne gibi sonuçlar verecektir, ayrıca merak edilen hususlardır.

Mellaart'ın vermiş olduğu enteresan sonuçlardan biriside Çatal hüyük seviye (level) IX ve X da bulunan Çanak çömleğin, Beldibi seviye B Neolitik sahasına ihraç edilmiş olmasıdır⁶¹. İki neolitik sahanın münasebetlerini çözecek delillerin henüz yeterli olduğuna kani değilim. Kendi ifadesine göre Çatal Hüyük Çömleği ile Beldibi çanak çömleği her bakımdan mukayese edilebilirse de tam manasıyla benzer (identical) oldukları söylenemez denmektedir. Burada asıl önemli husus Beldibi (Pottery) çanak çömleğinin ilk benzer örneklerinin Çatal hüyükte çıkmış olmasıdır. Bu iki bölge arasındaki münasebetlerin yakınlık derecelerinin artmasını temenni ederim. Türkiye'de neolitik anlaşıldığına göre kısa bir devreye inhisar etmemektedir. Yalnız bölgelere göre neolitiğin tekâmül sisteminde bazı atlamaların (sıçramaların) vuku bulup bulmadığıda henüz aydınlanmamış olarak durmaktadır. Her yerde tam bir stratigrafik tekâmül aramağa koyulmak bizi yanlış neticeler çıkarmağa sevkedebilir. Bilhassa Mezolitik devirler arasındaki mukayeselerde bu düşüntüşi teyid etmektedir.

Beldibinde Hakiki Mezolitik seviyeleri (Beldibiyen C₁ C₂; III, IV)

Beldibindeki B seviyesinden sonra başlayan bir pluvial devreyi C₁, C₂ mezolitik tabakaları takip etmektedir. C₁ ve C₂ tabakaları çok sert bir bünyeye sahip olup rengi kırmızıdır. Bu kırmızılık toprakta mevcut fazla demir oksitten ileri gelmektedir. Bu tabakalarda endüstri çoğunlukla mikrolitik olup, üst paleolitik tipte aletlerde ihtiva etmektedir.

C₁ tabakaları minarelleşmiş bir yapı gösteriyordu. Bu tabakada çıkan mikrolitik endüstrinin en tipik olanları yarım aylar (lunetes),

⁵⁹ Bostancı, 1962. sa. 250; sa. 267.

⁶⁰ Kökten, 1963. sa. 59 - 66.

⁶¹ Mellaart, 1964 sa. 84.

üçgen biçimdeki mikrolitlerle (triangles), trapezler (trapezes), küçük arkası işlenmiş lâmlar (backed blades), kabaca yapılmış küçük chatelperron uçlar (chatelperron curved points) sichle - blades, mikrobürün (Microburins) bunlardan başka angle bürün örnekleri ve bec-de-flûte, polihidrik (polyhedric) bürünler bulunmaktadır. Bunlara ilâveten küçük lâm kazıyıcılar (flake Scrapers), yuvalak kazıyıcılar (round scraper), çekirdek kazıyıcılar (Core Scrapers), normal büyüklükte olan lâmlar (Blads), işlenmiş yanga ve lâmlar (retouched flakes and blades) toplanmıştır. Mikro, kaidesi geniş yanga üçgen uçlar (brood based triangular flake points), mahmuzlu uçlar (spurred points), (pieces avec cran a la base) barbelures uçlar (barbelures points) ve mikro saplı kazıyıcılar (micro stemmed scrapers), mikro (tanged points) saplı ok uçları da bunlar arasında sayılmaktadır.

Sırtlı küçük iki lâm (ridge - backed blade) enteresan aletler arasındadır. Küçük lâmlar üzerinde (blades) uçları taban kısmına paralel bir şekilde ve uçları yanlamasına kesilerek sivriltilmiş mikro lâmlar da karakteristiktir (Blades one end truncadet and blades paralel sided one end squared) (retouched), paralel kenarlı ve iki uçtan kesilmiş arkası işlenmiş küçük lâmlar da bulunmaktadır (Square ended backed blades)

Bütün bu sayılan aletlerin ekserisi mezolitik istasyonlarda normal olarak bulunan endüstridir. Orta doğuda mezolitik olarak bilinen istasyonlardan Natufian kültüründe bulunan bazı aletler Beldibinde seviye C1 de de çıkmıştır. Bilhassa yarım aylar (lunates), mikro burin (micro burins) ve küçük arkası işlenmiş lâmlarla (backed blades), bürünlerde, çekirdeklerde (Cores) tanged elemanları da benzer⁶². Natufian'ın asıl karakteristiği Garrod'un isimlendirdiği gibi "ridge-back retouch" tekniğinin yarım aylara (lunates) ve lâmlara (blades) tatbik edilmiş olmasıdır⁶³. Neuville bu tekniğe dos dâne retouch diyor, ve Coulonges ise aynı tekniğin Tardenoisien II de yarım aylara (lunates) tatbik edildiğini kaybetmektedir. Bunlara demi - lunes diyor⁶⁴. Yarım aylarda (lunates) görülen ridge - back retouch (sırtlı işleme) Natufiyen kültürünün bir karakteristiğidir. Beldibinde bir yarım ay bu tekniğe yak-

62 Garrod'a göre (tanged points) saplı uçlar ve saplı kazıyıcılar (tanged scrapers) üst natufian'da bulunmaktadır. Garrod 1957 tablo IX. Şekil 19 - 27.

63 Garrod 1957. sa. 215

64 Coulonges, 1935. sa. 24; Garrod 1957. sa. 215.

laşan bir özelliktedir, fakat iki küçük lām sırtlı (ridge back) teknikte yapılmışlardır. Şu halde sırtlı işleme (ridge back) tekniğini mezolitik tardenoisien II (le Mortinet) mezolitik Natufian (Mugharet el-wad), Mezolitik Jabrud (Suriye ve mezolitik Beldibi, Belbaşı (Antalya) insanları tatbik etmişlerdir⁶⁵.

Ridge - Back teknikte yapılmış yarımaya (Lunates) yalnız Natufiyen mezolitğinde pek boldur ve diğer yukarıda saydığımız mezolitik istasyonlarda nadirdir. Fakat mezolitği karakterize eden aletlerden bir tanesidir. Mezolitği karakterize eden diğer bir alette hakiki mikrobürünlerdir. Beldibi seviye C1 de bulunan mikrobürünler Tardenoisien'de Natufiyen'de ve Jabrud mağarasının mezolitik seviyelerinde bulunanlara benzer ve aynı tip mikrobürünler Belbaşı mezolitğinde de bulunmuştur⁶⁶. Beldibi C1 seviyesinde çıkan mikro bürünler muhtelif büyüklükte dirler. Bunlar arasında en büyüğünün uzunluğu 22 mm. ve genişliği 12 mm. dir en küçük mikrobürünün uzunluğu 12 mm ve genişliği ise 4 mm dir. Beldibi mezolitik seviyesi C1 de ridge-Back tekniğinin görülmesi, saplı uçların bulunması (tanged paint-arrow heads), saplı mikro kazıyıcıların (tanged Scraper) bulunması ile Beldibi mezolitği Natufiyen B1, B2 ile mukayese edilebilir.

Diğer taraftan Natufiyende bulunmayan ve fakat Tardenoisien (le Mortinet) de çıkan bazı enteresan aletler Beldibi C1 de elde edilmiştir. Bunlardan en tipikleri mahmuzlu uçlardır (spurred points) bu uçlara Coulonges (1935) Pieces avec cran a la base demektedir⁶⁷. Tardenoisien II de çıkan bu aletler mikrolitik nevindedir. Beldibi'ndekilerin en büyüğünün uzunluğu 19 mm ve genişliği ise 11 mm dir. Tardenoisien II de çıkan diğer iki mikrolitik alette kaidesi geniş üçgen (brood based triangle points) uçlarla, tardenoisien I de çıkan Barbelures uçlardır. (Pointes Barbelures) (tardenoisien points) Bu tipler Coulonges'e göre tardenoisien I ve II de çıkmıştır⁶⁸.

65 Garrod 1932. sa. 261; Coulonges 1935. sa. 24 şekil 14 No. 12, 13; Rust 1950. tablo 107; Bostancı 1959 sa. 148 tablo VI, C VII; Bostancı 1962. sa. 243, sa. 281 tablo III.

66 Garrod 1932. tablo B No. 33, 34, 35, 36; tablo C şekil 7 - 10; Coulonges, 1935. tablo 14, şekil 1, 2, 3, 4; Rust 1950. Tablo 101, şekil 63 - 66; tablo 102, şekil 20; tablo 103, şekil 34, 35, Tablo 104 şekil 30, 31; Bostancı 1962. sa. 245 - 246 sa. 284 tablo VI. No. 1 - 12.

67 Coulonges 1935 sa. 24. tablo 14. şekil 14-18; Clark 1962 sa. 107. Clark'a göre tardenoisien'i karakterize eden aletlerden birisinde mahmuzlu uçlardır. (Spurred points) (pieces avec cran a la base)

68 Coulonges 1935. sa. 22. tablo 13 şekil 5 kaidesi geniş üçgen bir uca aittir. (Brood based triangle) şekil 1 - 15 e kadar olan şekillerde pointes barbelures'lere aittir. (Tardenoisian points)

Aynı uçlar C1 seviyesinde Beldibi mezolitliği ile Belbaşı mezolitliğinin üst seviyesinde görülür⁶⁹. Bu aletlerde mezolitliği karakterize eden mikrolitler arasındadır. Beldibi mezolitliğinin C1 seviyesi bir taraftan Natufiyen B1, B2 ile mukayese edilirken diğer taraftan Tardenoisien I ve II ile de mukayese edilebilmektedir. Şu halde Beldibi mezolitliği diğer mezolitik istasyonlar arasında ara bir tip istasyon olarak belirtmektedir. Morfolojik benzerlikler yanında stratigrafik durumlarda diğer mezolitik istasyonlarla mukayese edebilecek bir özellik taşır. Yalnız C1 seviyesinin üstünde bir plüvial devre mevcuttur. Bu plüvial devre muhtemelen son buzulun III cü devresine isabet etmektedir. Beldibi mezolitliğinin C2 tabakasının altında ikinci bir plüvial devre vardır. Bu plüvial devreler eğer son buzulun II ve III ne rastlarsa o zaman Beldibi mezolitliği son buzulun II ci ile III cü safhaları arasına tesadüf ediyor demektir. Bu kaydedilen plüvial devreler, Anadolu'da dördüncü (Gartener) zamanın sonlarında, bilhassa Toros dağlarında buzul hudutlarının seviyelerinin çok aşağılara inmiş olduğunu gösterir. Beldibi ve Belbaşı mezolitik istasyonları sahilde yüksek güney anadolu dağlarının eteklerinde bulunmaktadır. Bu dağlarda buzul ve kar seviyelerinin alçalması sahillerde yağışları artırmıştır. Muhtemelen bu faaliyetler Avrupa buzul devrelerine rastlamaktadır. Zeuner (1958) Mount Carmel Mağaralarındaki üç plüvial devreye işaret etmektedir⁷⁰. Üst paleolitik yalnız son buzulun I ve III cü devreleri arasına düştüğüne göre Beldibi mezolitliğinin son buzulun II ve III cü safhaları arasına isabet etmesi gerekir. Howel'in (1959) kaydettiğine göre üst paleolitik son safhası Orta Doğuda son plüvial devreye isabet etmektedir ve bu devrenin 10 veya 12 bin sene arasında olabileceği kaydedilmektedir⁷¹. Howel burada mikrolitik endüstri Mezolitliği kastetmektedir. Orta Doğuda

69 Bostancı 1962 sa. 282 şekil 20 B1, 2 A 5, 26 A 2 bu örnekler de Belbaşında bulunmuştur. Clark Tardenoisienin karakteristik aletleri için şöyle kaydetmektedir: Tardenoisien iki esaslı safha gösterir birincisi Tardenoisien'i karakterize eden safha ikincisi neolitik izleri gösteren safha. Birinci safha trapez formlar, Rhombik ok uçları bulunmaktadır. Fakat Tardenoisien'in en karakteristik aletleri Tardenoisien uçları (Pointes tardenoisiennes) ile mahmuzlu uçlar (Spurred points) ve kasedi geniş üçgen uçları (brood based triangle points) teşkil eder. Transvers (arrow heads) ok uçları da bunlar arasında yer almaktadır.

70 Zeuner, 1959. sa. 231. Mezolitik Natufian hafif rutubetli bir iklimde devam etmiştir. Bate 1940 da bu neticeyi neşretmiştir. Beldibi mezolitliği de iki plüvial devre arasında bulunmaktadır ve toprak kırmızıdır. Bu da yağışların mezolitik devrede de az olmadığına işaret eder. Yağmurlar kırmızı toprağı kalkerlerde mevcut olan demir oksitli formasyonlardan sürükleyerek tabakalar arasına getirmiştir.

71 Howel, 1959. sa. 42. sa. 34. tablo 10.

mağaralarda elde edilen Carbon 14 metodu ile bazı mezolitik istasyonları tarihlendirmiştir. Şahanidar mağarasındaki proto-Neolitik seviye B1 de 2.40 m den alınan meteryale göre bu seviyenin 10.600 sene eski olduğu anlaşılmıştır⁷². Bu devrede iklimin serin olduğu kaydedilmektedir⁷³.

Şhanidar mağarasında kaydedilen bu soğuk iklimin Beldibinde B2 ve C1 tabakaları arasına rastlayan pluvial devreye isabet etmesi kuvvetle muhtemeldir. Bu neticeye göre Beldibi C1 mezolitik sonu 10 - 12 bin sene evvel bir devreye isabet etmektedir. Beldibi B seviyesi de bu mukayeselere göre 10 bin sene eskidir. Yani mikrolitik endüstri ile beraber görülen ilk (pottery) çanak çömlek 9 - 10 bin arasında bir zamana ait olması gerekmektedir. Mellaart Çatak Hüyük Neolitik IX ve X cu katlarını Carbon metoduna göre ortalama M.Ö. 7000 sene eski olduğunu kaydetmektedir.⁷⁴ Bu tarih Beldibi iptidai çanak çömüğü için de kabul edilip edilmeyeceğini ancak carbon 14 metodu tatbik edilirse belli olacaktır.

Beldibi C1 de yarım aylar önemli bir yer işgal eder, Yarım aylar çok farklı büyüklüklerde dirler. Fevkâlade küçük tiplere rastlanmaktadır. Yarım aylardan (Lunetes) en büyüğü 29 mm. uzunlukta ve 8 mm. genişliktedir, en küçük yarım ay da 10 mm. uzunlukta ve 5 mm. genişliktedir. Beldibi mezolitiğinde Natufian B1 ve B2 de bulunan ridge-back tekniği ile yapılmış tam benzeyen bir yarım ay (Lunates) bulunmamıştır. Bu yönden Beldibi mezolitiği Natufian mezolitiğinden kısmen de dahi olsa ayrılmaktadır. Beldibi C1 seviyesinde küçük gravette uçları (points) da vardır, bunlar zarzian mikrolitik endüstrisinde bulunan tiplere benzemektedir⁷⁵. Asil enteresan olan tarafıda Garrod Zarzian kültüründe hakiki Tardenoisian formların da bulunduğunu kaydetmektedir⁷⁶. Bu da bize mezolitik formların doğuda daha erken devirlerde bile rastlanabileceğini göstermektedir. Beldibinde de üst paleolitik seviyelerde mezolitik formlara rastlanır. Bu da mikrolitik karakteri gösteren kültürlerin bir özelliği olsa gerek .Beldibi Mezolitik

72 Solecki ve Gourhan, 1961 sa. 736.

73 Solecki ve Gourhan, 1961 sa. 736.

Zawi Chemi shanidar, chipped and ground stone 10.370 $\pm$ 300, sene Şhanidar B (Zarzian) mikrolitler üst seviyede 10.600 $\pm$ 300, taban seviyesinde 12.000 $\pm$ 400 Sene olduğu tesbit edilmiştir. Wright E. H., 1960 sa. 90.

74 Mellaart 1963 sa. 45.

75 Garrod 1930 sa. 19 tablo 9 ve şekil 2, 3.

76 Garrod 1930 sa. 22.

C₁ de geniş kaideli üçgen yonga uçlar (Brood based triangle paints) vardır, bazılarında vurma yüzleri (striking platform preparad) hazırlanmıştır. Bu karakteristik diğer mezolitik istasyonlarda görülmemiştir. Mısır'da Sebilian Mikrolitik kültürde bu özellik mevcuttur. (Leakey sa. 127.)

Beldibi mezolitiğinin C₁ seviyesinde bir adet küçük delikli kum taşından yapılmış süs esyaşı (pendant) bulundu. Bu seviyede muhtelif cinste deniz kabukları geyik boynuzu ve yavru keçilerin boynuzları bulunmuştur. Keçi, geyik dişleri ile insan kafa parçaları toplanmıştır. Kemik parçaları kırılmış küçük oldukları için cins ve türlerini tesbit etmek mümkün değildir. Beldibi C₁ seviyesinde demir oksit (ochre) yumruları meydana çıkarıldı. Aynı demir oksit yumrularına Belbaşı mezolitiğinde de tesadüf edilmiştir.

Mezolitiğin ikinci tabakası C₂ dir. Bu tabaka da aletler pek boldur. Bu tabakanın alt kısmına doğru aletler azalmakta küçük yanga ve Lâmlar (flakes and blades) pek az rastlanmaktadır. Bu tabaka minarelleşmiş olup kırmızı renktedir. C₂ nin dip kısmında şiddetli yağmurlarla sürüklenmiş demir oksitli bir tabaka mevcuttur, bu da bir pluvial devreyi temsil etmektedir⁷⁷. Bu pluvial devre soğuk bir iklimin hüküm sürdüğünü göstermektedir. Mezolitik adamlar bu devirde kaya sığınağını zaman zaman ziyaret etmişlerdir. Yalnız bu pluvial devrede devamlı oturmamışlardır. Yakın yerlerdeki mağaralarda oturmuş olmalarını tahmin ediyorum.

Pluvial devri temsil eden tabakadan sonra toprak daha kumlu açık bir renkte idi. Bu tabakaya D seviyesi denmiştir. Burada da endüstri artmıştır. Fakat mikrolitik özellikler göstermektedir. Üst paleolitiğin gravettien seviyesi ile yaşıttır.

C₂ tabakasında bulunan aletler form bakımından C₁ seviyesi ile benzerlik göstermektedir. Aletler arasında, yarım aylar (lunates), arkası işlenmiş küçük Lâmlar (backed blades), arkası işlenmiş paralel kenarlı küçük lâmlar (parallel sided backed blades), yarım aylara benzeyen fakat daha büyük olan (backed blades points) arkası işlenmiş uçlar bulunmaktadır.

Küçük ve büyük mikro - bürünler bulunmuştur. Bunlarla beraber trapez, triangle tip aletlerde çıkmıştır. Üst seviye C₁ de olduğu gibi,

77 Bostancı 1959 sa. 151.

uçları yanlamasına işlenmiş (trancatet points) lâmlar mevcuttur. Bu aletler mikrolitik olup mezolitik karakterize ederler. Kaidesi ve yan kenarları işlenmiş, kaidesi geniş üçgen uçlarda (broad based triangle points) vardır. Bunlar da mezolitik devri karakterize eden uçlardır. Bunlardan başka saplı kazıyıcılar (tanged separators) vardır. (Tanged points on flakes and blades) Saplı uçlar küçük lâmlarla, yangalar üzerinde yapılmıştır. Bu örnekler küçük yangalar kopartmak suretiyle yapılmıştır.

Kazıyıcılar (scrapers) küçük lâmlar üzerinde yapılmış olanları olduğu gibi küçük (flakes) yangalar üzerinde yapılanları da vardır. Bu seviyede iki adet büyük kazıyıcı çıkmıştır. Yuvarlak ve dik kazıyıcılar (round and steep scrapers) da tipiktir. Bir adet yarım ay bulunmuştur. ridge backed teknik göstermektedir. Fakat pek tipik değildir. İki adet küçük lâm keza ridge - backed teknik göstermektedir⁷⁸.

Çekirdekler (Cores) küçüktür ve mezolitik tiptedir. Bu tabakada küçük arkası işlenmiş lâmlar (backed blades) üzerine yapılmış krukowsky mikro bürünleri de vardır. Bu tip bürünler Belbaşı mezolitikinde de bulunmuştur.⁷⁹ Bu tip mikrobürün Orta Doğuda ilk defa Beldibi ve Belbaşı mezolitik tabakalarında bulunmuştur.

Tabaka C2 de deliciler (borers), destere (saw) cinsinden aletlerde bir T ve bir de Y şeklinde iki küçük alette bulunmuştur. Fakat bunlar hangi maksatlar için kullanıldığı meçhuldür. Sembolik bazı mânalar taşımış olmaları ihtimal dahilindedir.⁸⁰

Bu sayılan mikrolitik endüstri yanında normal tip bürünlerde bulunmaktadır. Kenar (Angle bürün) bürünleri, bac-de- flûte bürünler (orta bürünler) Polyhedric bürünlerde yer almaktadır. Küçük yanga ve lâmlar'da (flakes and blades) da çeşitli bürünler yapılmıştır. Vurma yüzleri (striking platform prepared) hazırlanmış kaidesi geniş üçgen mikro uçlarda bulunmuştur. Bir adet Çakmak taşından yapılmış olta (hook) bulunmuştur. Bunların kemikten yapılmış örnekleri de vardır. fakat kırık bulunmuştur. Bu seviyede kum taşından, tabii bir deniz

78 Garrod'a göre mikrolitlerin ve lâmların büyük bir ekseriyeti öyle işlenmişlerdir ki diğer mezolitik istasyonlarda nadir olarak görülür ve bu işleme alt Natufian'ın karakteristiktir. Önce Garrod bu teknige Helwan işleme demiştir fakat daha sonra tekrar isimlendirerek (ridgebacked) sırtlı işleme demiştirki bu teknik Helwan'da aadır. (Garrod 1957 Sa. 215). Natufian ridge - backed tekniğin fazla temsil edildiği bir kültürdür. Garrod 1923 sa. 262, 263, 268.

79 Bostancı, 1962. sa. 246. 284 tablo VI şekil 5 ve 6.

80 Bostancı, 1959. sa. 150 Not 64 .

çakıl taşına yapılmış bir balık bulunmuştur. Bu insanların balık avcıları olduklarını gösteren delillerdir⁸¹.

Şimdiye kadar izah edilen aletlerin ekseriyeti mikrolit olup mezolitiği karakterize etmektedir. Mezolitik C2 de yanlamasına kesilerek işlenmiş lâm uçlar (truncated blade points), arkası işlenmiş lâmlar (backed blades), lunates, mikro - bürünler (tanged points and tanged scrapers) saplı uçlar ve saplı kazıyıcılar en tipik aletler arasındadır. Normal bürünler üst paleolitik tip'lere benzer. C2 mezolitik seviyede çıkan yarım aylar (lunates) arkası işlenmiş lâmlar (backed blades) ve kaidesi geniş üçgen mikro uçlar itibarı ile Shanidar mezolitiği ile mukayese edilebilir⁸². Bu seviyede bulunan aletlerden yanlamasına kesilerek işlenmiş lâm uçlar (truncated blade points) Belbaşı mezolitiğinde üst ve orta seviyelerinde bulunmuştur⁸³. Diğer taraftan Zarzian kültüründe bulunan mikrolitik gravette uçları ile (Gravette points) mukayese edilebilen örnekler vardır. Bilhassa Zarzian kültüründe bulunan küçük kazıyıcılar (Scrapers) Beldibi C2 seviyesinde de mevcuttur⁸⁴. Ayrıca Natufian Mezolitiğinin karakteristiği olan ridge-back tekniği yapılmış iki küçük lâmda bulunmuştur. Yalnız bu misaller Natufiyendeki kadar tipik değildir⁸⁵. Beldibi C2 seviyesinde mikrobürünler, normal avrupa ve orta doğu mezolitik istasyonlarında bulunan örneklerine benzemektedir. Saplı kazıyıcılar (tanged scrapers) tipik örnekler arasındadır. Mikro tanged points keza Beldibi mezolitiğinin önemli aletleri arasındadır. Bu bölge ormanlık olduğu için özel bir kültür doğmuştur. Bu kültür Orta doğu mezolitik istasyonlarında bulunan aletlerle Avrupa mezolitiğinde bulunan tipik aletleri ihtiva etmektedir. Belbaşı mezolitiğinde normal büyüklükte lâmlar (blades) vardır. Ayrıca normal büyüklükte bürünlerle beraber mikro lâm ve yangalar (blades and flakes) üzerinde de çeşitli bürünler yapılmıştır. Ayrıca yangalarla, lâmlar vurma yüzlerinin üst yüz kısmında işleme suretiyle inceltme görülür.

81 Bostancı, 1964 sa. 23, 26, sa 29 tablo I, sa. 30 tablo II.

82 Salecki, 1955 tablo 4 fig. g ve m.

83 Bostancı, 1962 sa. 282. tablo IV. ve şekil 1 - 6, 11, 20.

84 Garrod, 1932. sa. 18 fig. 8 sa. 19 fig. 9.

85 Garrod, 1932. sa. 263 Garrod 'un çizmiş olduğu ridge back tekniği yapılmış sikkle blades uzundur. Aynı zamanda normal işleme her iki yüzden yapılmıştır. Beldibi örneklerinde bir yüzde hafif işleme vardır.

Beldibi Mezolitik İnsanlarının yaptığı Artistik Objeler

Beldibi mezolitiğinin C1 seviyesinde bir adet boyalı çakıl taşı bulunmuştur⁸⁶. Bu çakıl taşı 6.3 cm. uzun ve 4.7 cm. genişliktedir. Yalnız bir tarafına şematik bir resim yapılmıştır. Şematik resmin esas kısmı bir dairedir ve bu daire dörde bölünmüştür. Dairenin üst kısmında bir kısım uzatılmıştır ve bu kısmın sonunda iki tarafta kola benzeyen uzantılar vardır. Bu muhtemelen şematik olarak bir insanı temsil etmektedir. Çakıl taşı üzerine yapılan şekil için demir oksit (iron oxide) kullanılmıştır. Bu tabakada demir oksit yumruları bir yerde yığın halinde bulunmuştur. Bu demir oksit parçaları yuvarlak küçük-top'lar haline getirilerek bir yere terkedilmiştir. Kayalarda bulunan şematik resimlerde bu devre aittir. Çünkü bu resimlerle çakıl taşı boyamak için tabakalar arasında bulunan demir oksit parçaları kullanılmıştır.

Çakıl taşına yapılan şematik resimle kayalara yapılan şematik resimler arasında bazı benzerlikler mevcuttur⁸⁷. Kayalara çizilen şematik bir insan resminde kollar gövdeye birleştirilmiştir. Bu kısım kısmen çakıl taşıdaki şekli hatırlatmaktadır. Diğer bir şekil yine daire şeklinde olup ortadan dörde bölünmüştür. Bir tarafı daire dışına uzatılmış ve sonunda bir işaretle ikiye ayrılmıştır. Bu şekil ile çakıl taşıdaki şekil arasında tam değilse bile kısmen benzerlik vardır. Duvarlardaki şematik tasimlerin mezolitik devre ait oldukları katı olarak anlaşılmıştır.

Demir oksit parçaları Belbaşı mezolitiğinde de çıkmıştır. Demir oksit kullanma adedi bir tradisyan olarak üst paleolitikten mezolitiğe kadar devam etmiştir.

Beldibi D seviyesinin üst kısmında tamamiyle kırmızıya boyanmış bir çakıl taşı bulunmuştur. Bu çakıl taşı adeta kırmızı boyalı büyükçe bir yumurtaya benzemektedir. Bu çakıllarla birlikte yassı ve yuvarlak çakıllarda rastlanmıştır. Bunlardan bazıları kısmen boyanmıştır.⁸⁸

86 Bostancı 1959. sa. 150, sa. 156 da daha önce şöyle kaydedilmiştir: Üzerinde şematik bir figür bulunan çakıl taşı bu seviyede bulunmuştur. Burada seviye C1 kasdedilmiştir.

87 Bak. Bostancı 1959. sa. 164 tablo I şekil 6, 9, 11, 13 bu şekillerle çakıl taşıdaki şekiller arasında bir münasebet bulunmuştur. sa. 166 şekil 1 ve 2

88 Bostancı, 1964. sa. 25.

Beldibi Mezolitik seviyesinde bulunan taş balık

Mezolitik seviye C2 den çıkan taş balık orta yerinden kırılmış olarak bulunmuştur. Bu parçalar yan yana getirildiğinde tam bir balık şeklinde olduğu görülür. Bu san'at eseri yassı bir kum taşından meydana getirilmiştir. Balık şekli verilmiş olan çakıl taşı her iki yüzünden ve baş kısmından işlenmiştir. Taş balığın uzunluğu 157 mm. genişliği 48 mm. ve kalınlığı da 14 mm. dir. Taş balığın baş gövde ve kuyruğu dikkati çekecek şekilde işlenmiş olduğu görülür.

Baş kısmında her iki tarafa gözler yapılmıştır. Gözle ağız kısmı arasına çizilmiş derin çizgiler vardır. Baş kısmı hafifçe kırıktır. Bu kırılma taş tabii halde iken olduğu muhakkaktır. Gövde kısmına balığın pullarını temsil eden çaprazvari çizgiler derince yapılmıştır. Bu çizgiler gövdenin her iki kısmına çizilmiştir. Yassı çakılın tabii şeklinden istifade ederek kuyruk meydana getirilmiştir⁸⁹.

Beldibi Mezolitik Kaya Resimleri

Beldibi kaya sığınığının duvarlarında görülen şematik resimler detaylı olarak ilk raporumda izah edilmiştir⁹⁰. Bunlardan başka etrafta daha bir çok kırmızı renkte kayalara yapılmış resimler bulunmuştur⁹¹. Bu resimler Beldibi, Belbaşı mezolitik insanlarına ait olduğu anlaşılmış bulunuyor. Kaya duvarlarında bulunan dağ keçisinin boynuzlarına dokunan bir geometrik şekil vardır. Diğer taraftan daire şeklinde olup ortasından dörde bölünmüş olan diğer bir figürün üst kısmına dokunan bir üçgen geometrik şekil bulunmaktadır. Diğer bir geometrik şekilde yine benzer bir şeklin altına çizilmiştir. Bu geometrik üçgen formlar stratigrafide bulunan üçgen aletlerle aynı şekilleri göstermektedirler. Mezolitik devre ait şematik resimler olduğu da bunlardan anlaşılmaktadır. Diğer şematik resimler, haç şeklinde ki şekillerdir. İki şematik insan figürü de vardır. Bir şekil ok'la yaya benzemektedir. Bir yabancı dağ keçisinin şematik resmi oldukça enteresandır. Bu (ibex) dağ keçisinin boynuzuna dokunan geometrik şekil bu insanların avcılıkla alâkalı inançları ile ilgilidir. Avcılıkla geçiren bu insanlar keçileri ehlileştirmişmidir bilemiyoruz. Yalnız stratigrafide Beldibi ve Belbaşı mezolitik insanları çok küçük yavru

89 Bostancı, 1964. sa. 26, 29 tablo I. II.

90 Bostancı, 1959. sa. 140.

91 Bostancı, 1959. sa. 141 - 144.

keçileri fazla yediklerini gösteren küçük boynuzlar bulunmuştur. Bundan da anlaşılıyor ki yavru keçileri daha kolay yakıyorlardı.

Kaya resimlerinde en önemli figürlerden birisi bir insanı temsil etmektedir. Bu resimde insanın kolları kalçalarına doğru kıvrılmıştır. ve gövdeye temas ederler. Baş kısmında boynuzlara benzeyen çıkıntılar vardır. Bu resim mutlaka yine avcılıkla ilgilidir. Diğer avlarına yaklaşabilmek için mezolitik insanları, öküz şekline bürünüyorlardı. Bu gibi düşüncelerde, acaba bu insanlar hayvanlardan bazıları ile iliştiirmişlermidir fikrini telkin etmektedir. Kolları kalçalarına doğru kıvrılıp bel kısmına temas eden figürler İspanyada ve Asyada bulunmuştur⁹². Fakat İspanya ve Asyada bulunan kaya resimlerinin devirleri kat'i olarak belli değildir.

Beldibi kaya resimleri arasında T şeklinde bir figür vardır. Bu figürün mezolitik seviyede bulunan T, V, Y şekilli çakmak taşı aletlerle münasebetleri vardır. Bu aletlerden T şeklinde olanı kat'i olarak işlenerek yapılmıştır. Diğerlerinde işçilik görülmez.

Umumi şekli bir haç'a benzeyen ve yalnız üç kollu olan bu şekil potence Cross'a benzemektedir. Piette Masd'Azil de buna benzeyen bir boyalı çakıl bulunmuştur. Yalnız bu çakıl taşında görülen şekilde kolların sonunda Y şeklinde bir ayrılma yoktur⁹³.

Beldibi şematik resimleri arasında kolları aynı büyüklükte haç figürleri vardır. Bu figür birçok devirlerde bulunduğu gibi, üst paleolitik devirde kemik üzerine dekor olarak yapılmıştır.⁹⁴ Keza Masd'Azil de bulunan boyalı çakıllar üzerinde görülmüştür⁹⁵.

Şematik hayvan resmin hemen karşısında kaidesi düz dairemsi bir şekil vardır. Bu şekil dört kısma bölünmüştür ve 7 cm. genişliğindedir. Dikine olarak çizilen hat yarım dairenin dışına uzatılmıştır, ve bu uzunluk 14 cm. dir. Bu hattın sonunda yarım daire şeklinde bir form meydana getirilmiştir. Bu şekil Breul'a göre Fransa ve İspanyada bulunan kaya resimlerinde bir dişiyi temsil etmektedir⁹⁶. Beldibi kaya

92 Breuil, 1933. vol. III. sa. 31. fig. 71. tablo VIII; Obermaier, 1937 sa. 492. Fig 9; sa. 493 fig. 10, No 1,2 Seriff b; Eichstedt, 1932 sa. 318 şekil 34; Gening, 1954. sa. 258 tablo 1 No. 123

93 Piette, 1896. sa. 401.

94 Piette, 1896. P. 401 fig. 35.

95 Piette, 1896. sa. 399, şekil. 28 ve 29; sa. 400 şekil. 30, 31, 32.

96 Breuil, 1933. Val III sa. şekil. 49.

sığınağına çizilen bu şekil İspanyada bulunan şematik petrograplara çok benzemektedir. Obermaier bunları Azilian devirde bulunan Masd'Azil boyalı çakılları ile mukayese etmiştir⁹⁷. Obermaier bu mukayese ile benzerliklerin çok olduğunu ilâve ediyor ve bunun bir şans eseri olmasının mümkün olmayacağını kaydediyor ve bunların mezolitik devrin başlangıcında dejenere olmuş naturalistik sanatın şematik motifleri diagramları olduğunu yazıyor. Şu halde bu şematik petroglyphs tahmin edildiğinden daha eskidir yani paleolitik devre aittir demektedir⁹⁸.

Kısaca izah edilen kaya resimleri Beldibinde yaşayan mezolitik insanlarına aittir. Mezolitik seviyeden çıkan figürlü çakıl taşı bunu ispat etmektedir. Aynı mezolitik seviyede yığın halinde bir yerde bulunan yuvarlak demir oksit yumruları da bu insanların boyayı nerede bulduklarını ispat etmektedir. Hem çakıl üzerindeki ve hemde kayalardaki şematik figürler aynı boya ile yani demir oksit ile yapılmışlardır. Beldibinde kazılar henüz bitmemiştir. Yeni dellillerin de bulunup bulunmayacağı kestirilmez. Artık Kaya sığınağındaki önemli mezolitik buluntuları ile şekiller arasındaki münasebette pek açıktır. Belbaşı mezolitiğinde de demir oksit bulunması ayrıca bu düşündüklerimizi teyit etmektedir.

Bölgede bulunan diğer şematik kırmızı boya ile yapılmış resimlerin mezolitik devre ait olduklarından şüphe etmiyorum. Çevrede birçok mağaralarda mezolitik bulunmuştur. Mezolitik insanlar kesif bir şekilde Beldibi ve Belbaşı çevresinde oturmuşlardır. Hayıtlı göl kayalıklarında görülen haç şeklindeki figürlerde mezolitik devre aittir. Keza köca dağların eteklerindeki Sarıçınar pınarı yanındaki kayalıklar da şematik figürlerde mezolitik devre aittir. Bu figürler arasında B ve L şekilleride vardır. Biliniyorki Masd'Azil boyalı çakıllarında da B ve L şekilleri vardır⁹⁹.

Türkiye de bulunan mezolitik kaya resimlerini, ilk defa tarihlileyebilecek stratigrafik malzemeye Beldibinde ratslanmıştır. Belbaşı kaya sığınağına yakın bir mağarada bir haç şeklinde figür bulunmuştur. Yapılan sondajda'da mezolitik aletler çıkmıştır. Yalnız burası sadece zaman zaman mezolitik adamlar tarafından ziyaret edilmiş ve mağara

97 Obermaier, 1937. sa. 492. şekil. 9, 4.

98 Bostancı 1959. Sa. 135.

99 Piette, 1896. Tome VII, sa. 42 şekil. 88; sa. 424 şekil. 100, 111.

önünde alet yapmışlardır. Bu misalde bize gösteriyorki bu insanlar her uğradıkları yerde işaretlerini bırakmışlardır. Şimdiye kadar yapmış olduğum kazılardan bu neticeleri elde etmiş bulunuyorum. 1959 da neşretmiş olduğum raporda kaya resimlerine ait izahat daha detaylıdır¹⁰⁰. Beldibi ve Belbaşında 1960 yılından beri kazılar yapılmıştır. Beldibinde 1966 yazında tekrar çalışmalar yapılmıştır ve yeni buluntular eski görüşleri teyit etmiştir.

Beldibi şematik kaya resimleri ile Çatal Hüyük Neolitik duvar resimleri arasında münasbet kurulmağa çalışılmaktadır. Çatal Hüyük gelişmiş bir Neolitik devrin köyüdür ve sanat eserleri de buna paralel olarak oldukça mükemmel formlar göstermektedir. Yalnız haç şekillerinin Hause E. VI da görülmüş olması enteresandır¹⁰¹. Bu şekil Beldibi çevresinde de duvarlara çizilmiştir. Haç şeklinin üst paleolitikten zamanımıza kadar muhtelif devirlerde görüldüğü bir hakikattir. İlk defa Türkiyede mezolitik devirde rastlanan Haç işaretinin neolitik devirlerde devam ettiği Çatal Hüyük kültürü tarafından teyit edilmiştir. Çatal Hüyük obsidiyen mikralitleri ile Beldibi mezolitik ve neolitik aletleri arasında hiç bir münasebet yoktur. Devir itibarı ile farklı bir safhaya ait olan Çatal Hüyük absidiyen aletleri neoliğin tipik örneklerini teşkil etmektedirler. Çatal hüyük naturalistik resimleri de, anadoluda yaşamış olan insanların resim san'atının eskiliği hakkında güzel örnekler vermiştir. Beldibi şematik resim san'atının ilk örneklerini vermiş olması itibarı ile gittikçe daha önemli bir saha haline gelmektedir. Hakkâri sat dağlarında bulunan şematik resimlerinde Mezolitige ait olduğunu zannetmekteyim¹⁰². Doğu Anadolu da henüz bu bakımlardan araştırmalar yapılmamıştır. Mezolitik istasyonların doğuda da bulunacağı tabiidir. Beldibi ve Belbaş'ının orijini muhakkaki anadoluda doğmuş ve gelişmiş költürlere bağlıdır.

Beldibi mezolitigi seviye C2 ile üst paleolitik Gravetiyen seviye D arasında bir pluvial devre vardır. Bu pluvial tabakada çakmak taşı azdır ve tabakanın alt kısmında tamamiyle biter. Son kazılarda tesbit edilen bu husus katilemiştir. Bu pluvial devre muhtemelen würm buzulunun II el safhasına isabet etmektedir. Belbaş kültürünün

100 Bostancı 1959. sa. 129 - 178

101 Mellart 1962. tablo X. XI. şekil a, b. Mellart 1964, tablo I. şekil, b.

102 Frch ve Uyanık, 1957 sa. 619 tablo 2 - 16.

III cü seviyesi bu pluvial devreye isabet ettiğini tahmin etmekteyim. Çünkü bu pluvial devrin bir kısmında Belbaşında bulunan ince uzun-arkası işlenmiş uçlardan iki adet bulunmuştur. (Thin long backed blades) Bunlardan başka yarım ayların (lunates) ve arkası işlenmiş lâmların (backed blades) morfolojik tekâmülü de bunu icap ettirmektedir. Bütün çeşitlerinde görülen farklar göz önüne alınırsa Beldibi stratigrafisinde ki, Belbaşı kültürünün yeri bu ikinci pluvial devreye isabet etmesi en uygun hal tarzıdır.

Beldibi stratigrafisinde D seviyesinde iki farklı safha vardır. Üst kısmı daha ziyade mezolitike benzemektedir. Bu kültür Nebekiyan ve Keberan kültürünü hatırlatmaktadır¹⁰³. D seviyesinin alt kısmında hakiki gravette uçları çıkmıştır ve magdaleniyen tip bürünlerde mevcuttur. Bu D seviyede mikro bürün ve mikrolitik aletlerde mevcuttur. Bu kültürlerin izahını başka bir makaleye bırakıyorum. Beldibi stratigrafisindeki D, E ve F üst paleolitik safhalarına aittir¹⁰⁴.

Belbaşı Mezolitigi

(Belbaşıyen I, II, III)

Belbaşı kaya sığınağı Antalya körfezinin batı sahili üzerindedir. Belbaşı bugünkü deniz seviyesinden takriben 300 metre yüksekte bulunur. Belbaşı mevki ise Beldibine beş km mesafededir. Belbaşı kaya sığınağındaki kültür 1959 da keşfedilmiştir ve 1960 da kazı yapılmıştır.¹⁰⁵ Belbaşı kaya sığınağı kretase kalkerleri için de teşekkül etmiştir. Belbaşı mezolitigi hem zengin materyal ihtiva etmekte ve hemde tipik bir istasyondur. Belbaşı mezolitigi tipik bir lâm kültürüdür. Bu kültürde büyük, yangalar (flakes) da ardır. Bu kültür umumiyetle yarım aylara (Lunates) benzeyen ince uzun arkası işlenmiş lâmlarla (Thin long backed blades) karakterize edilir. Bu arkası işlenmiş

103 Turville petre 1932, sa. 276, 275 tablo H. Bu tabloda gösterilmiş bulunan No 17 ve 24 nolu aletler Beldibi D seviyesinde vardır. Keza No. 13 tipte küçük gravette uçları da Beldibi'nde mevcuttur.

Rust 1950. sa. 107 tablo 101.

Waechter, 1952. sa. 24. şelül 7

Waechter, Keberan C ile Nebekian'ı mukayese ederek bu kültürlerin benzediklerini iddia etmektedir. Kanaatimce Nebekiyan ayrı bir tip istasyondur. Mezolitik orta doğuda daha uzun bir devre devam etmiştir.

104 Bostancı, 1959. sa. 151, 156 D, E, F tabakalarına ait kültürler bu raporda izah edilmiştir. Bu rapor İngilizce olarak neşredilmiştir.

105 Bostancı, 1962, sa. 234 - 292 bu rapor Türkçe ve İngilizce olarak neşredilmiştir.

lâmlar (backed blades) Nebekiyen Mezolitiğinde bulunan örnekleri ile aynıdır¹⁰⁶. Morfolojik ve teknik karakterleri tamamiyle benzemektedir. Bu kültüre Nebekiyen diyemedim, çünkü tanged paints ve nosed serapers, Nebekiyende yoktur. Belbaşı kültürü bir orman bölgesinde gelişmiş olması bir ayrılığı meydana getirmiştir. Nebekiyende bulunan bec-de-flût bürün tipleri Belbaşında da vardır. Belbaşı mikro bürünü ismi ile tarif ettiğim aletin benzeri Nebekiyen kültüründe mevcut olduğu ve bu teknikle aynı büyüklükte mikro bürün yapılmış olduğunu görüyoruz¹⁰⁷.

Belbaşı Endüstrisi üç kısımdan ibaret olup üst, orta ve alt kısımlar çok az farklarla bir birinden ayrılmaktadır. Üst kısımda hakiki yarım aylar vardır. Ayrıca çok ince yapılı yarım aya benzeyen (Lunates) formlarda bulunur. Bunların fevkâlâde ince olmaları beldibi yarım aylarından farklı maksatlarla yapıldığını gösterir. Bu seviye Rust'un Genç Nebekiyen dediği seviyedeki (Lunates) yarım ay tiplerine benzerler¹⁰⁸. Bu seviyede yine fevkâlâde ince ve küçük arkası işlenmiş (Backed blades) lâmlar vardır. Bunlar altı guruba ayrılarak incelenmiştir¹⁰⁹. Bütün bunlar pek sivri uçludurlar. Muhakkak hususi bir avcılık maksadı için kullanılmıştır. Bu aletler orta ve alt seviyelerde artmaktadır. Alt seviyede daha uzun örneklerine tesadüf edilmiştir. Bunlar Rust'un resimlerini çizdiği Nebekiyene ait backed bladeslerden bazıları ile aynı büyüklükte olduklarını müşahade ettim¹¹⁰. Bu seviyede diğer aletler mezolitik karakterdedir. Mikro Bürünün mevcut olması ve mikro aletlerin çok bulunması mezolitik özellikte olduğunu gösterir. Rust'un sınıflamasına göre Mezolitik orta doğuda daha uzun bir devre hüküm sürmüştür ve daha çeşitli varyasyonlara haizdir. Leakey Nebekiyen ve falitiyen kültürlerini üst palolitiğe dahil etmektedir¹¹¹. Bu kültürlerin Aurignacian menşeli olabileceğininide ilâve etmektedir. Wacch-

106 Rust, 1950, tablo 101, No. 33 - 58.

107 Rust, 1950, tablo 101, No. 59 - 61. Daha önce bu mikro bürünün Nebekiyen tipi gibi çok tipik olmadığı için dikkatimi çekmişti. Şu halde Belbaşı ile Nebekiyen kültürü arasında çok yakın teknik benzerlikler vardır. Belbaşı Mikrobürünün teknik ve morfolojik durumu bir önceki mükalede izah edilmiştir. Bostancı 1962, Sa. 284 tablo VI şekil 7 - 8.

108 Rust, 1950, tablo 104 No. 32 - 37.

109 Bostancı, 1962, sa. 259; sa. 283 tablo V.

110 Rust, Nebekiyen Backed blades'lerini aynı büyüklükte çizmiş olması mukayese imkânlarına kolaylaştırmıştır. Çizilen şekiller üzerine koyduğum zaman şekil ve hacimlerinin aynı olduklarını gördüm.

111 Leakey, 1953, sa. 142.

ter Nebekian'ı Kebaran C seviyesi ile mukayese etmiş ve birbirlerine benzediklerini iddia etmiştir¹¹².

Bütün bu ayrı görüşlere rağmen her bölgede yaşıt olduğu bilinen kültürler arasında bazı farklar vardır. Bu farklar o kültürlere yeni isimler vermeğe mani değildir. Teknik ve morfolojik farklar görülünce kültürlerin yeni şekiller kazandığı görülür. Belbaşı Kültürüne eğer tanged paints ve nosed separer ve bazı bürünler hariç tutulursa Nebekiyen demek icap eder. Fakat üst seviyelerde ridge - back tekniğini gösteren bir ince lām ile bir büyük yarım ay (Lunate) in bulunuşu bu kültürü nebekiyenden ziyade Beldibi mezolitine bağlamaktadır. Çünkü tanged paintlerin tekâmülünü ancak beldibinde görmek mümkündür. Bu sebeple Belbaşı mezolitini Beldibi gravetian ve mezolitik C₂ arasına isabet ettiği anlaşılmaktadır. Bu seviyede Muhtemelen pluvial II. devresine rastlamaktadır. Belbaşının üst iki seviyesinde de Martinet Sauveterrien'inde bulunan backed blades'lerde vardır¹¹³. Bu duruma göre üst paleolitik gravetian'ın bir varyasyonu gibi görülen bu kültürler mezolitik elemanlarının çokluğu sebebiyle mezolitik olarak incelenmesi yerinde bir hareket olur. Tam mezolitik kronolojisi Jabrud mağaralarında tesbit edilmiştir. Bu durumu teyit edecek yeni mağaralar bulunursa orta doğuda mezolitinin daha uzun bir devre re hüküm sürdüğü ispat edilmiş olacaktır. Beldibi ve Belbaşı mezolitini bu durumu teyit eden buluntuları teşkil etmektedir. Beldibi ve Belbaşı Jabrud Mağarasına nazaran daha kısa bir mezolitik kronoloji vermiştir. Fakat Nebekiyen le Natufian seviyelerinin tam mezolitik olduklarını Beldibi ve Belbaşı teyit etmiştir. Belbaşında hakiki gravetiyen uçların bulunmaması bu kültürün daha genç olduğunu gösteriyor. Belbaşında görülen Nebekiyen tip backed bladeslerin seviyesi Beldibinde pluvial devreye isabet eder. Bir kaç örnek bu kültürün Beldibinde hakiki gravette uçlarından daha genç olduğunu göstermiştir. Belbaşında bulunan üst seviyelerdeki ridge backed tekniği de bu görüşü teyit etmektedir. Belbaşının üst seviyeleri Natufian B₂ den de yaşlıdır.

112 Waechter, 1952. Sa. 26 - 27 Skiftien'i Nebekien takip etmektedir. (7 ve 6). Burada Kebaran kültürüne benzeyen bir kültürle karşı karşıyayız buda Nebekien kültürünün Filistin-Suriyede bulunan diğer Kebaran kültürleri ile aynı seviyede olduklarını gösterir.

113 Coulonges 1935 sa. 16. şekil 8. No 34, 35, 36, 39, 47, 49 bu numaralarla gösterilen backed blades hem Nebekiyende ve hemde Belbaşında bulunmaktadır. Şu halde Nebekiyen ve Belbaşı bu yönlere Mezolitik tradisyonla yapılmış kültürlerdir. Kebaran'da da C Seviyesinin Turville Petre'ye göre mezolitik karakterde olduğu kaydedilmiştir. Turville-Petre 1932 sa. 275 ve 276.

Belbaşı mezolitliğinde bulunan lâm uçlar oldukça enteresandır. Bunlar üç grupta tetkik edilmişlerdir. Bunlar Beldibi ve Belbaşında her seviyede vardır¹¹⁴. Beldibinde üst paleolitik seviyelerde de tang elemanları mevcuttur¹¹⁵. Fakat mezolitik devredeki kadar çok değildir. Beldibi ve Belbaşı bu elemanların değişerek gelişmesini göstermektedir.

Belbaşı Kültürlerinin bütün seviyelerinde mikro bürün vardır. Bunlar üç grupta tetkik edilmişlerdir¹¹⁶. Bu mikrobürünler arasında krukowsky mikro bürünü de vardır. Diğer mikro bürünler Beldibi Mezolitik seviyelerinde bulunanlarla benzerlik gösterir.

Nebekiyen mikro bürünleri Belbaşında bulunanlarından daha büyüktür. Aynı şekilde bazı backed blades de Nebekiyendekilere benzemekle beraber daha büyüktürler. Beldibinde bulunan hakiki Tardenoisien tip mikro bürünler Belbaşında yoktur. Bu tip mikro bürün Beldibinin C1 seviyesinde çıkmıştır¹¹⁷. Mikro - Bürün tipleri Belbaşını Nebekiyen kültüründen ayırmaktadır. Belbaşı bürün çeşitleri ile olduğu kadar, tanged pointslerle ve mikro lâm uçlarla kısmen dahi olsa Nebekiyen kültüründen ayrılmaktadır.

Küçük arkası işlenmiş uçlar, kaidesi yanlamasına kesilmiş arkası işlenmiş üçgen uçlar, her iki ucları paralel olan arkası işlenmiş Lâmlar Avrupa Sauveterian'ma çok benzemektedirler¹¹⁸. Uzun ince arkası işlenmiş ve iki ucları sivriltilmiş lâmlar, küçük ucları yanlamasına kesilerek işlenmiş uçlarla Belbaşı kültürünün Suriyenin Jaburd mağaralarında bulunan Nebekian kültürü ile benzerlikleri olduğunu göstermektedir¹¹⁹. Diğer taraftan Bürünlü saplı uçlar ve omuzlu uçlar, küçük disk core'larda bulunan yeni bazı bürünlerin mevcudiyeti bu endüstriyi Nebekiyenden ve Sauveterian'dan ayırmaktadır. Fakat bu kültür daha ziyade saplı uçları ile Beldibi kültürüne daha fazla yakınlık

114 Bostancı, 1962. sa. 260, 285 Tablo VII No. 1,5.

115 Bostancı, 1959. sa. 175 Tablo XII No 1,4 - 14.

116 Bostancı, 1962. sa. 263, 284 Tablo VI NO 1-4 mikro bürünler 5, 6 krukowsky mikro bürünler. 7-8 Belbaşı mikro bürün Bu tekno - tipoloji Nebekiyende de görülür. Rust 1950. Tafel 101 No 59, 61.

117 Mikro bürünler arasındaki farklar için bak. Bostancı 1959. sa. 168 Tablo V NO 10, 11; sa. 169 Tablo VI. No. 1, 1 - 7 P. 170 Tablo VII. N. 8-10; Bostancı 1962. sa. 284. Tablo VI NO. - - 11 ve 21 - 22.

118 Coolonges, 1935. sa. 16, şekli. 8 No. 29-45 ve 46-49 No, 16, 17 Tablo III. No. No. 19 - 24 No. 47 - 47

119 Rust, 1950. Tablo 101. No. 16 - 18; 20 - 32 NO, 33 - 45; 40 - 58; 69 - 71.

göstermektedir. Bu kültür karakteristik tarafları ile Beldibi stratigrafisinde Mezolitik C2 ile Gravetien seviye D1 arasında bir yer işgal etmektedir. Bu kültüre Belbaşyen demeyi uygun buldum. Belbaşı mezolitliği üç seviyede incelenmiştir¹²⁰. En üst seviyeden en alt seviyeye kadar Belbaşyen I, II, III, diye izah edilmesi en doğru bir hal tarzı olacaktır.

ÖZET VE NETİCE

Türkiyede ilk mezolitik istasyon 1938 de Orta Anadolu'da Burdur gölü yakınında Baradız da bulunmuştur. Bu mezolitik mikro lâm ve yangalar (flakes and blades) tarafından temsil edilmektedir. Bu mikrolitler tipik aletler olmadığı için bu kültürün morfolojik ve stratigrafik seviyesini bilmiyoruz. Baradız mezolitik istasyonu açık bir sahada bulunmaktadır. Baradız mezolitliğinde Geometrik aletlerle mikro-bürün bulunmamıştır. Burada henüz bir kazı da yapılmamıştır. Fakat detaylı bir tetkik yapıldığı takdirde mezolitliğin hangi safhasına ait olduğu anlaşılabilir olacaktır.

İkinci mezolitik istasyon 1940 yılında karadeniz bölgesinde Samsun vilâyetine yakın sahil üzerinde Fındıcak vadisinde A mağarasında bulunmuştur. Bu mağarada kazı yapılmıştır ve mikrolitik (flakes ve blades) yanaga ve lâmlar bulunmuştur. Bunlar arasında iki uç kazıyıcı (and - scrapers) üst paleolitik karakterdedir. Bu istasyonda geometrik mikrolitlerle mikro - bürün bulunmamıştır. Karakteristik aletlerin azlığı sebebiyle bu kültürün de morfolojik ve stratigrafik durumu kat'i değildir.

Üçüncü mezolitik istasyon Ankara'ya yakın macun çayı terrasında 1952 yılında bulunmuştur. Macun çayı terrasında gravyeler içinde bir çok mikralitler toplanmıştır. Bu mikralitler arasında küçük bürünlere tesadüf edilmiştir. Macun çayı mezolitliğinde geometrik mikralitlerle hakiki mikro bürünler bulunmamıştır. Mezolitik olarak isimlendirilen bu yerin yaşı ve morfolojik karakterleri tam manası ile anlaşılabilir değildir. Mikrolitik lâm veyangalar anadolu da yalnız mezolitikte bulunmaz. Bu sebeple mutlaka devirleri karakterize eden aletleri bulmak icap ediyor.

Dördüncü mezolitik sahası Gaziantep ve Diyarbakır bölgeleridir. Gaziantep'de yalnız sath bulutuları şüpheli olarak mezolitiğe ait oldukları sanılmaktadır.

Beşinci ve en önemli mezolitik sahası Güney Anadolu Akdeniz bölgesinde Antalya vilâyeti çevresindedir. İlk defa bu bölgede karain mağarasında stratigrafi gösteren palcalitik kültürler 1946 da rastlanmıştır. Karainde yapılan kazılara göre 1955 e kadar mezolitiğin bulunmadığı yazılmıştır. Daha sonra 1957 de üst palcalitik kısmının sonunda mikrolitik meteryalin mezolitiğe benzediği kaydedilmiştir. Son verilen bilgilere göre karainde mezolitik vardır fakat oriyasiyenle karışık bulunmaktadır. Bu son safhaya da arinyasiyen IV denmiştir.

Karain Çarkin ve Öküzin'de mezolitik bulunduğu kaydedilmiştir fakat bunların tipik aletleri nelerdir, henüz neşredilmemiştir. Geometrik aletlerden lunate, triangle, trapaze ve mikro bürünler bulunmamıştır. Bu yönden karain mezolitiğinin morfolojik durumunu ve seviyesini henüz bilmiyoruz. Beldibi ve Belbaşı mezolitik istasyonları Karain mağaralarına yakındır fakat Karain mezolitiğine dair henüz bir mukayese yapılacak materyal neşredilmemiştir, yakında aydınlatılması ümit edilir.

Beldibi mezolitik istasyonu 1956 da bulunmuştur. Bu istasyon tipik mezolitik safhalar göstermiştir. Beldibi B tabakasında mezolitik tradisyanla yapılmış aletler bulunmuştur. Mikrolitlerinde bulunduğu bu tabakada iki safha tefrik edilmiştir. Birinci safhada geometrik mikrolitler pek azdır fakat büyük bürünler vardır. Bu safhada ilk neolitik çanak çömlek de çıkmıştır. İkinci safhada çanak çömlek var fakat mikrolitler mezolitik tradisyanda yapılmıştır. Neolitiği karakterize eden presure flaking B tabakasında yoktur. B tabakası altında bir pluvial devre mevcuttur.

Mezolitik C1 ve C2 tabakalarında bulunmuştur. Üst seviye Mezolitik C1 de Natufian, tardenoisian I, II karakterlerini gösteren aletler bulunmuştur. Tanged pointlerle, ridge back teknikte yapılmış aletler Natufian tesirinin daha fazla olduğunu göstermiştir. Tipik Natufian lunates'leri bulunmamıştır. Fakat tipik tardenoisian (spured paints) mahmuzlu uçları ile mikro bürünleri mevcuttur. Bürünler kazıyıcılar mezolitik formlar gösterir. Bu aletlerde Natufian örneklerine benzerler.

Beldibi mezolitik C2 tabakasında bulunan aletler form bakımından üst tabaka C1 ile benzerlik gösterir.

Yarım aylar, arkası işlenmiş lâmlar, uçları yanlamasına kesilerek işlenmiş lâmlar ve yangalar, paralel kenarlı arkası işlenmiş lâmlar, mikro - bürünler, trapezler üçgen biçimli işlenmiş mikrolitler, Saplı uçlar, saplı kazıyıcılar kaidesi geniş üçgen uçlar, yuvarlak ve dik kazıyıcılar, Krukowsky mikro bürünleri, Deliciler, destere, T, Y, V biçimli aletler, kenar bürünleri, polihidrik bürünleri ile orta bürünleri C2 de bulunan en önemli aletlerdir ve bunlar mezolitliği karakterize ederler. Ridge back tekniğe yapılmış iki adet Sicile blad de bulunmuştur. Bu teknik mezolitik istasyonlardan Natufian'ın karakteristiğidir. Mezolitik C2 seviyesinin alt kısmında aletler azalmıştır. Burada bir boş tabakanın bulunduğu ve bir pluvial devreye ait olduğu anlaşılmıştır. Bu pluvial tabakanın altında kumlu bir seviyede Nebekien'e ve Keberan'a benzeyen bir kültür vardır. Bu kültürde gravetien uçları ihtiva eden bir üst palçalitik tabaka takip etmektedir. Beldibi mezolitliğini bir üst paleolitik seviye takip eder.

Beldibi mezolitik insanların sanat fikrine sahip olduklarını görüyoruz. Bu insanlar kaya sığınağının duvarlarına kırmızı renkte demir oksitle şematik resimler yapmışlardır. Bu resimler bazı dini fikirleri temsil eden sembollerdir. Aynı zamanda avcılıklarda alâkahdır. Demir oksitle deniz çakıllarına da şematik resimler yapmışlardır. Bu çakıllar mezolitik seviye C1 den çıkmıştır. Mezolitik C2 seviyede deniz çakılından yapılmış bir balık bulunmuştur. Bu insanlar kemikten ve çakmak taşından (hooks) oltalarda yapmışlardır. Mezolitik ve üst paleolitik seviyelerde yumrular halinde demir oksit bulunmuştur. Beldibi mezolitliği bir tip istasyondur. Bu sebeple Beldibiyen (C1, C2 III, IV) ismini verdim.

Belbaşı mezolitliği yahut Belbaşıyen kültürü üç safhada tetkik edilmiştir. Bu kültür içinde sauvetterrian, Zarrzian, ve Nebekian kültürlerinin ihtiva ettiği elemanlar vardır. Daha ziyade Nebekian kültürüne çok benzer. Yalnız tanged paints bu kültürü nebekian'dan ayırmaktadır. Mikrolitik elemanlardan hakiki Yarım aylar (lunates) üst ve Orta seviyelerde görülür. Bunlarla birlikte lunateslere benzeyen backed blades Nebekian tipdedirler.

Mikrolitik aletler arasında triangle, mikrobürün bulunmaktadır. Nebekiyenin tipik arkası işlenmiş lâmları (backed blades) en alt seviyede bulunmuştur. Bu kültür kendine has bazı karakterler gösterdiği için bu kültüre de Belbaşıyen demeyi uygun buldum. Bu kültürde hem orta

doğu mezolitiklerinde ve hemde Avrupa mezolitik kültürlerinde bulunan aletlerin mevcut olduğu görülür. Bu kültürde Nebekian mikro bürünleri bulunduğu gibi ayrıca Krukovsky mikro bürünide bulunmuştur. Kültür Üst paleolitik tip burinlere sahiptir fakat mezolitik özellikleri daha hakimdir. Bu kültür tabakalarında da demir oksit yumrularına tesadüf edilmiştir. Bu insanlar kemikten deliciler ve iğneler yapmışlardır. Fauna daha ziyade yabani dağ keçisi, geyik cinslerine aittir. Fasil insan kemiklerinde görülen kesikler bu insanların kanibalis olduklarını düşündürmektedir.

Türkiyede mevcut mezolitik kültürler henüz tam manası ile aydınlaşma kavuşmamış sayılır. Yeni tip istasyonlarda bulunması ihtimal dahilindedir. aynı şekilde üst paleolitik kültürlerde özel karakterler göstermektedir. Anadolu Güney Orta doğu kültürlerinin tesiri gayet açıkça müşahade edilir. Aynı zamanda Fransa Güney avrupa üst paleolitik ve mezolitik tesirlerde görülmektedir. Anadolu bazı Mezolitik kültürlerin menşini teşkil ettiğini hissettirmektedir.